

Anne Virolainen

Aitopitsien tunnistamisesta ja konservoinnista

Yksityiskokoelman pitsejä 1600- ja 1700-luvuilta

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Konservaattori (AMK)

Konservoinnin tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

12.5.2023

Tiivistelmä

Tekijä(t): Anne Virolainen
Otsikko: Aitopitsien tunnistamisesta ja konservoinnista
Sivumäärä: 50 sivua + 7 liitettä
Aika: 12.5.2023

Tutkinto: Konservattori (AMK)
Tutkinto-ohjelma: Konservoinnin tutkinto-ohjelma
Suuntautumisvaihtoehto: Orgaanisen materiaalin konservointi
Ohjaaja(t): Lehtori Anna Häkäri
Lehtori Heikki Häyhä

Pitseillä on mielenkiintoinen ja kiehtova historia, ja ne olivat merkittävässä roolissa eurooppalaisessa muodissa yli kahdensadan vuoden ajan. Pitsejä on käytetty osoittamaan varallisuutta ja yhteiskunnallista asemaa, ja niiden kauppaa ja käyttöä on säännelty laeilla ja ylellisyysasetuksilla.

Tämän opinnäytetyön aiheena ovat aitopitsien eli käsin ommellen tai nypläämällä valmistettujen pitsien tunnistaminen ja konservointi. Opinnäytetyön pitsit on saatu yksityisen keräilijän kokoelmista ja ne ajoittuvat 1600- ja 1700-luvuille.

Pitseistä ei yleensä ole saatavilla juurikaan taustatietoja ja ne on usein irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan, joten niiden valmistuspaikan ja -ajan määrittäminen voi olla hankalaa. Pitsissä käytetyn langan materiaalin tunnistaminen voi auttaa ajoittamisessa, sillä yleisin pitsin valmistukseen käytetty materiaali ennen 1800-lukua oli pellava. Pitsin valmistustekniikan, rakenteen ja kuvioden avulla voidaan tunnistaa pitsin valmistustyyli.

Pitsin tärkeimpiä ominaisuuksia ovat läpinäkyvyys ja ilmavuus, ja juuri näiden ominaisuuksien takia sitä on vaikea konservoida huomaamattomasti. Ehkä juuri konservointitoimenpiteiden haastavuuden vuoksi pitsien konservoinnista ei löydy kovin monia tutkimuksia tai artikkeleita, ja erityisen vähän niitä on kirjoitettu guipurepitsien, eli pitsien, joissa ei ole verkkomaista pohjarakennetta, konservoinnista. Tässä opinnäytetyössä esitelläänkin joitain menetelmiä, jotka soveltuvat guipurepitsien konservointiin. Menetelmät muistuttavat parsintatekniikoita ja ovat helposti opittavissa. Niiden toteuttaminen on kuitenkin tarkkuutta vaativaa ja hidasta, mikä saattaa rajoittaa niiden käyttöä.

Avainsanat: tekstiilikonservointi, pitsi, guipurepitsi, ajoittaminen, tunnistaminen

Abstract

Author(s): Anne Virolainen
Title: Identification and Conservation of Needle and Bobbin Laces
Number of Pages: 50 pages + 7 appendices
Date: 12 May 2023

Degree: Bachelor of Culture and Arts
Degree Programme: Conservation
Specialisation option: Conservation of Organic Materials
Instructor(s): Anna Häkäri, Senior Lecturer
Heikki Häyhä, Senior Lecturer

Lace has an intriguing and fascinating history. It played a significant role in European fashion for over two hundred years, and it was worn to signify wealth and social status. Because of its high status, the use of lace was governed by sumptuary laws and its trade was strictly regulated.

This paper serves as an introduction to how to identify and conserve needle and bobbin laces. The laces that are studied are from a private collection and are from the 17th and 18th centuries.

Lace is often taken off from its original context and there can be very little background information available, which can make it difficult to determine the place of origin or the date when the lace was made. Identifying the material of the thread can help with dating, as the most common material used to make lace before the 19th century was linen. To identify the lace type, one must study the design and technique that has been used.

The most unique qualities of lace are its lightness and transparency, and just these qualities are the reason lace is so difficult to conserve. This might also be the reason there are so little literature and articles on the conservation of lace, and especially on the conservation of guipure lace, a type of lace that has no net ground. Some methods that are especially suitable for conservation of guipure lace are introduced in this paper. These methods are derived from traditional mending techniques and are easy to learn. However, their execution requires patience and time.

Keywords: textile conservation, lace, guipure lace, dating, identification

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Pitsin määritelmästä ja historiasta	2
2.1	Pitsin määritelmä	2
2.2	Pitsien valmistamisen historiasta	7
2.3	Pitsien käyttö muodissa	13
3	Pitsien tunnistaminen ja ajoittaminen	17
3.1	Yleistä pitsien tunnistamisesta	17
3.2	Pitsien tunnistaminen	18
3.2.1	Valmistustekniikka	18
3.2.2	Pitsityyli	20
3.2.3	Valmistuspaikka- ja aika	23
3.3	Pitsien eri tyylejä opinnäytetyön pitsikokoelmasta	24
3.3.1	Genovalainen pitsi	24
3.3.2	Venetsialainen pitsi	25
3.3.3	Flaamilainen pitsi	26
3.3.4	Valenciennes	26
3.3.5	Point de Venise plat	27
3.3.6	Hollantilainen pitsi	28
3.3.7	Coralline	29
3.3.8	Argentan	29
3.3.9	Alençon	30
4	Konservoinnin etiikasta	31
5	Pitsien konservointi	33
5.1	Pitsien konservoinnissa yleisesti käytettyjä menetelmiä	33
5.2	Opinnäytetyössä käytettävien menetelmien esittely	36
6	Käytännön konservointi	38
6.1	Kohteen kuvaus	38
6.2	Kuntokartoitus	39
6.3	Analyysit	40
6.4	Konservointi	41

7	Yhteenveto	44
	Lähteet	47
	Kuvalähteet	49
	Liitteet	51
	Kaulus ennen konservointia	51
	Vauriokartta	52
	Mittapiirros	53
	Kuvat konservoinnin aikana	54
	Kaulus konservoinnin jälkeen	55
	Opinnäytetyön pitsit	56
	Sanasto	66

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön aiheena ovat aitopitsien eli käsin ommellen tai nypläämällä valmistettujen pitsien tunnistaminen ja konservointi. Pitsit ovat 1600- ja 1700-luvuilta, ja ne on valittu niin, että ne edustaisivat aikakautensa erilaisia pitsityylejä.

Opinnäytetyön pitsit kuuluvat yksityisen keräilijän Marjatta Hietaniemen kokoelmiin. Hietaniemi aloitti pitsien keräilemisen vuonna 1989, ja hänellä on tällä hetkellä kokoelmissaan yli 12 000 eri tekniikoilla valmistettua pitsiä. Hänen ensimmäinen näyttelynsä oli 2011–2012 Hangon museossa. Sen jälkeen Hietaniemi on järjestänyt ja kuratoinut useita näyttelyitä, muun muassa Loviisan ja Naantalin museoissa ja Salon taidemuseon Veturitallissa.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tutustua pitsien valmistamisen historiaan, niiden käyttöön ja asemaan muodissa sekä siihen, miten pitsejä tunnistetaan ja ajoitetaan. Aiheeseen on tutustuttu perehtymällä kirjallisuuteen sekä tutkimalla opinnäytetyön pitsejä. Käytännön osuudessa pohditaan yleisesti konservoinnin etiikkaa ja tutkitaan, millaisia menetelmiä pitsien konservointiin käytetään. Pitsien konservoinnista on olemassa hyvin vähän kirjallisuutta ja artikkeleita, ja tämä olikin yksi syy aiheen valitsemiseen.

Luvussa 2 määritellään, mitä on pitsi, ja kerrotaan tarkemmin aitopitseistä sekä selvitetään pitsiin liittyviä käsitteitä ja sanastoa. Luvussa luodaan myös katsaus pitsien valmistuksen historiaan ja siihen, millainen asema sillä oli erityisesti 1600- ja 1700-luvun eurooppalaisessa muodissa.

Luvussa 3 kerrotaan, miten ja millaisin menetelmin pitsejä voidaan tunnistaa. Tässä opinnäytetyössä keskitytään 1600- ja 1700-luvulla käsin valmistettujen ommeltujen ja nyplättyjen pitsien tunnistamiseen, ja tunnistaminen tehdään Hietaniemen kokoelmasta löytyneiden erilaisten pitsityylien avulla. Aikarajaus on tehty, koska teollisesti valmistetut pitsit alkoivat yleistyä 1800-luvulla ja olivat

vuosisadan puoliväliin mennessä jo niin korkealaatuisia, että niitä on hyvin vaikea erottaa käsin valmistetusta pitsistä.

Luvussa 4 pohditaan konservoinnin etiikkaa ja esineen ideaalitilaa. Pitsien kaltaisten, usein vain fragmentteina säilyneiden ja alkuperäisen kontekstinsa menettäneiden tekstiilien kohdalla ideaalitilan määrittäminen on erityisen hankalaa.

Luvussa 5 tutustutaan kirjallisuuden avulla pitsien konservointimenetelmiin. Pitsien konservoinnista on kirjoitettu hyvin vähän, ja erityisen vähän kirjallisuutta löytyy guipurepitsien konservoinnista. Guipurepitseillä tarkoitetaan pitsejä, jossa pitsin kuviot yhdistyvät toisiinsa silloilla, kun taas verkkopohjaisissa pitseissä kuvioiden välillä on verkkomainen rakenne. Luvussa esitellään tarkemmin muutama menetelmä, joita voidaan käyttää erityisesti guipurepitsien konservointiin.

Luvussa 6 esitellään konservoitavaksi valitulle pitsikaulukselle tehdyt konservointitoimenpiteet. Konservointi tehdään käyttämällä luvussa 5 esiteltyjä menetelmiä.

Liitteessä 6 esitellään kaikki opinnäytetyössä mukana olevat pitsit ja niille tehdyt konservointitoimenpiteet. Lopussa on pieni pitsisanasto, jossa selitetään joitain opinnäytetyössä esiintyviä termejä (liite 7).

2 Pitsin määritelmästä ja historiasta

2.1 Pitsin määritelmä

Pitsi on ”monipuolinen kangas, jolle ei ole yksinkertaista määritelmää” (Levey 1990,1). Se on myös ”ommellen, nypläten, punoen, solmien, virkaten, neuloen tai koneellisesti tehty koristeellinen lankatyö” (Lindfors & Paimela 2004, 136). Yksi määritelmä on ”koristeellinen, reiällinen tekstiili, joka on tehty yhdestä tai useammasta langasta” (Honka-Hallila 2016, 9). Pitsi voisi myös olla ”joukko reikiä, joita ympäröivät langat” (Earnshaw 1994, 7). Näiden esimerkkien perus-

teella on ainakin selvää, että pitsiksi kutsuttua tekstiiliä on vaikeaa kuvailla tyhjentävästi. Myös pitsin käyttötarkoitus poikkeaa useimmista muista tekstiileistä, sillä tosin kuin muiden tekstiilien, pitsin tarkoitus ei ole lämmittää tai peittää, vaan koristaa, korostaa ja paljastaa.

Pitsit voidaan jaotella valmistustekniikan mukaan neljään pääluokkaan: ommeltu pitsi, nyplätty pitsi, muut käsin valmistetut pitsit ja koneellisesti valmistetut pitsit (Bullock 1981, 7). Aitopitseiksi kutsutaan nypläten ja ommellen valmistettuja pitsejä. Muita käsin valmistettuja pitsejä ovat esimerkiksi virkattu pitsi, neulottu pitsi, makramee ja frivolite eli käypypitsi (kuva 1).

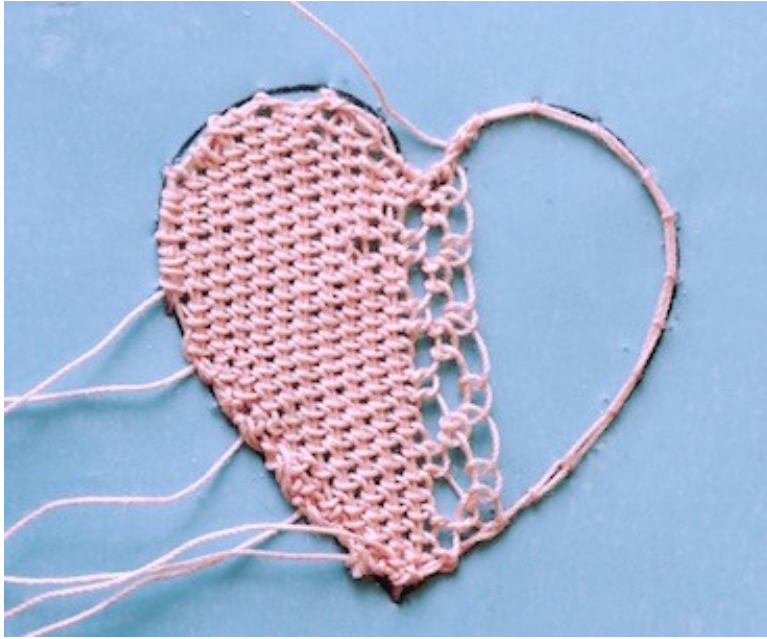
Kuva 1. Erilaisia käsin valmistettuja pitsejä. Yläriivi: virkattu pitsi ja neulottu pitsi; alarivi: makramee ja frivolite eli käypypitsi.

On myös muita tekstiilejä, jotka voidaan määritellä pitseiksi. Näitä ovat esimerkiksi verkkopitsi eli solmittuun verkkoon kirjailemalla valmistettu pitsi, *buratto* eli kangaspuilla kudottuun verkkoon kirjailemalla valmistettu pitsi, leikekirjonta ja revinnäiset (kuva 2).

Kuva 2. Muita tekstiilejä, joita voidaan kutsua pitseiksi. Yläriivi: verkkopitsi ja buratto; alarivi: leikekirjonta ja revinnäinen.

Ommeltu pitsi on yksilankainen pitsi, jota valmistetaan neulalla ja yhdellä langalla. Paperille (tai aiemmin pergamentille) piirretty malli ommellaan kankaalle, ja kaksinkertainen tukilanka harsitaan kuvion ääriviivojen mukaan kiinni kankaaseen. Tukilankojen väliin ommellaan pykäpistoja, jotka erilaisina ryhminä muodostavat erilaisia pintakuvioita (kuva 3).

Kuva 3. Yksinkertainen ommellen valmistettu kuvio, johon on käytetty kahta erilaista pintakuviota.

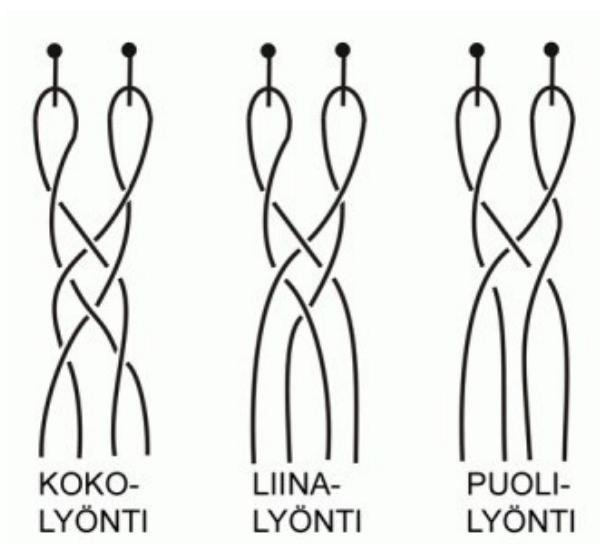
Kuvion reunat päällystetään pykäpistoilla. Jos kuvion reunaa halutaan korostaa, voidaan tukilangan päälle asetella laanalanka ennen pykäpistojen ompelemista. Lopuksi kuvio ratkotaan irti kankaasta. Yksittäisiä kuvioita yhdistelemällä saadaan aikaan isompi pitsi.

Nyplätty pitsi on monilankainen pitsi, jota valmistetaan nypylöillä nyplästyynyn päällä (kuva 4). Pitsimalli, jonka mukaan pitsi tehdään, kiinnitetään nyplästyynyssä olevaan rullaan. Nypylöihin kierretyt langat kiinnitetään nuppineulojen avulla pareittain malliin.

Kuva 4. Raumalainen nyplästyyny, jossa Orimattilan Heinämaan nypylät. Nyp-lättävä pitsimalli on vastusjärttä.

Nypylöitä on työssä vähintään kuusi eli kolme paria, mutta isoissa ja monimutkaisissa pitseissä nypylöitä voi olla useita satoja. Lankoja siirrellään nypylöiden avulla toistensa yli joko ristiin tai kiertäen käyttäen kolmea peruslyöntiä, jotka ovat kokolyönti, liinalyönti ja puolilyönti (kuva 5).

Kuva 5. Pitsinnypläyksen peruslyönnit.

Kuvioiden korostamiseen voidaan käyttää erillistä laanalankaa. Pitsi voidaan valmistaa joko jatkuvalankaisena eli yhtenäisenä, tai palapitsinä, jossa erikseen nyplätyt osat liitetään toisiinsa työn kuluessa.

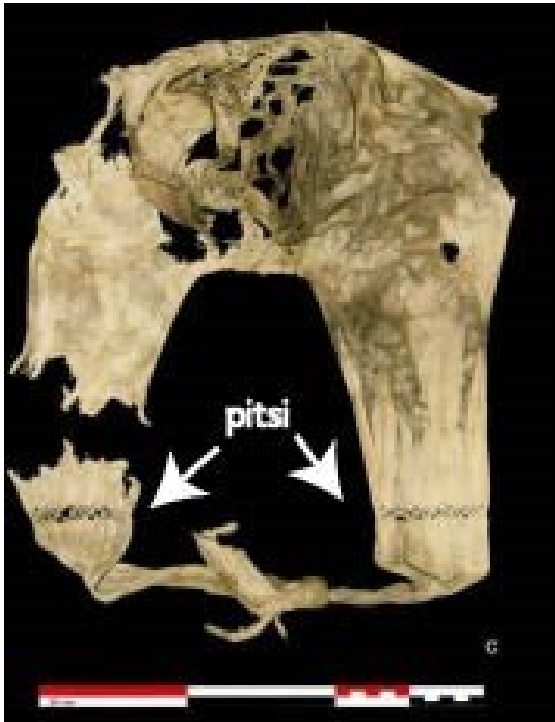
2.2 Pitsien valmistamisen historiasta

Ihmiset ovat kehränneet lankaa ja kutoneet kankaita jo esihistoriallisista ajoista lähtien, ja kirjailleet ja koristelleet kankaita melkein yhtä kauan. Pitseistä, niiden valmistuksesta ja käytöstä on kuitenkin hyvin vähän tietoa ennen 1500-lukua. Verkkomaisia tekstiilejä on valmistettu tuhansien vuosien ajan erilaisilla tekniikoilla, ja niitä on käytetty esimerkiksi kasseina ja päähineinä. Tanskalaisesta 3000 vuotta vanhasta suohaudasta on löytynyt myssy, joka on valmistettu pykäpistoilla ja muistuttaa ommeltua pitsiä (Earnshaw 1991, 10). Sprang- eli viitelöintitekniikalla valmistettuja hiusverkkoja on löytynyt Egyptistä, ja ne on ajoitettu 400–800-luvulle (Kwaspen & South 2021, 86).

Verkkopitsit, eli pitsit, joiden pohjana on joko punottu tai kangaspuilla kudottu verkko, johon kirjaillaan kuviota yksivärisellä pellavalagalla tai värikkäillä silkki-langoilla, olivat suosittuja 1500-luvulla, ja niitä käytettiin erityisesti kodintekstiileinä. Useiden pitsien rakenne muistuttaa punottua verkkoa, mutta ommeltujen ja nyplättyjen pitsien valmistus ei ole kehittynyt verkkojen punonnasta vaan muista käsityötekniikoista (Levey 1990, 4).

Vaatteita koristeltiin 1400- ja 1500-luvuilla erilaisilla kirjonnoilla, ja paitojen kauluksiin ja hihansuihin ommeltiin pykäpistoilla päällystettyjä silmuja, jotka muodostivat koristeellisia kaaria. Nämä koristeet oli usein tehty värjätystä silkki-langasta tai metallilangasta (Levey 1990, 4). Yksinkertaisia koristeompeleita käytettiin myös saumoissa yhdistämään kaksi kangaskappaletta toisiinsa, esimerkiksi vaateen olkasaumassa tai tyyryn sivusaumassa. Tällainen koristeommel-sauma on esimerkiksi 1400-luvun lopulle ajoitetussa naisen päähineessä, joka löytyi itävaltalaisen Lengbergin linnan restaurointitöiden yhteydessä tehdyissä arkeologisissa kaivauksissa vuonna 2008 (Nutz, Case & James 2021, 147–

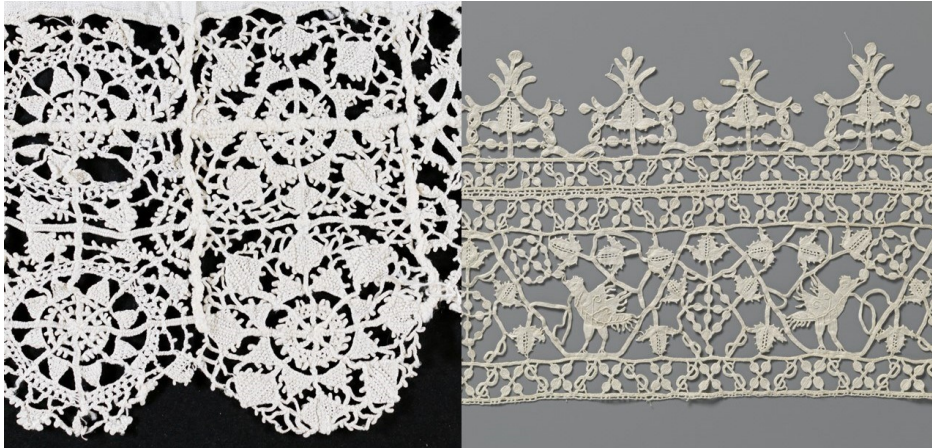
174). Pellavakankaisessa päähineessä on sprang-tekniikalla valmistettu keski-osa ja pitkät pellavakankaiset sidontanauhat. Nauhat on kiinnitetty päähineen lakiosaan kapeilla, noin 1 cm leveillä, yksinkertaista ommeltua pitsiä muistuttavilla koristeellisilla väliompeleilla (kuva 6).

Kuva 6. Lengbergin linnasta löytnyt sprang-tekniikalla valmistettu päähine, jossa ommeltua pitsiä.

Venetsiassa, Ranskassa ja Espanjassa erityisesti kirkollisia tekstiilejä koristeltiin 1500-luvulla revinnäis- ja leikekirjonnalla (Earnshaw 1994, 7). Leikekirjonnassa kankaasta leikataan pois kuvioita ja jäljelle jääneen kankaan reunat vahvistetaan ompeleilla. Revinnäiskirjonnassa kankaan lankoja poistetaan loimi- ja kudelankojen suuntaan, ja jäljelle jääneitä lankoja kerätään yhteen ja vahvistetaan erilaisilla ompeleilla. Vähitellen kirjottavat alat laajenivat ja poistettujen lankojen määrä muuttui niin suureksi, että oli järkevämpää muodostaa erilisistä langoista ristikko, johon kuvio voitiin ommella (Levey 1990, 4–5). Tällaista lankaristikoon ommeltua pitsiä kutsutaan nimellä *reticella*. Kun ristikkopohjasta luovuttiin, syntyi *punto in aria*, ”pistoja ilmassa”. *Reticella* ja *punto in aria* ovat ommellun pitsin varhaisimpia muotoja, ja ne ovat kuvioiltaan geometrisia ja säännönmukaisia

(kuva 7). 1600-luvulle tultaessa ommellut pitsit olivat kehittyneet kangasta koristavista reunuksista itsenäiseksi tekstiileiksi, ja niiden kuvioaiheet otettiin usein kasveista ja luonnosta.

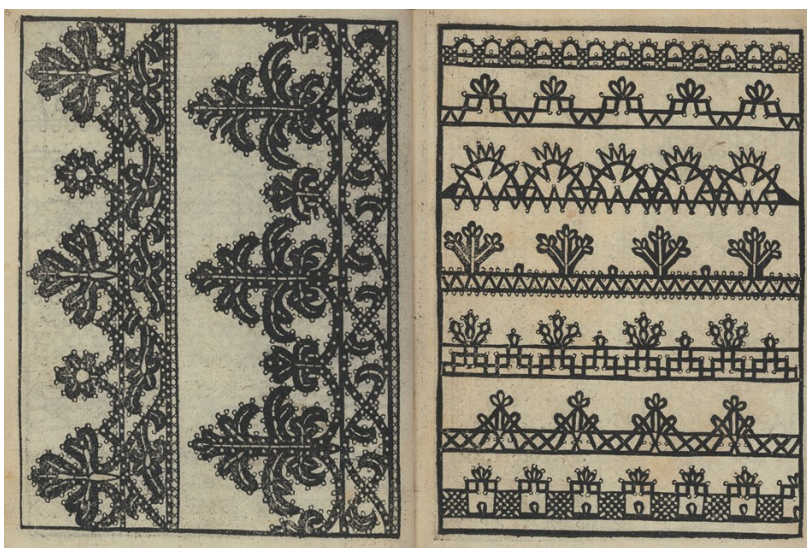

Kuva 7. *Reticella* ja *punto in aria*, molemmat 1600-luvun alusta.

Nyplättyä pitsiä alettiin valmistaa 1500-luvulla, samaan aikaan ommellun pitsin kanssa. Erilaiset silkistä ja metallilangoista tehdyt koristenauhat, -nyörit ja -tup-sut eli passementit olivat muodissa 1500-luvulla, ja niitä valmistettiin palmikoi-malla, punomalla ja nypylöiden avulla (Levey 1990, 5). Nyplätyn pitsin uskotaan kehittyneen näistä tekniikoista. Ensimmäiset pitsit muistuttivatkin punottuja nauhoja, ja ne oli tehty metallilangasta tai silkistä (Earnshaw 1994, 10). Pellavasta nyplättyjä pitsejä käytettiin koristeina monissa tekstiileissä, kuten paitojen kau-luksissa ja hihansuissa, myssyissä, nenäliinoissa, pöytäliinoissa ja vuodevaat-teissa (Abegg 1998, 78).

Yksinkertaisia pitsejä valmistettiin 1500-luvulla kaikkialla Euroopassa, mutta ommeltu ja nyplätty pitsi kehittyivät todennäköisesti ensimmäiseksi Pohjois-Itali-assa ja Flanderissa (Kraatz 1989, 12). Kirjapainotaidon yleistyessä kankaanku-donta- ja kirjontamalleja esitteleviä mallikirjoja alettiin julkaista eri puolilla Eu-rooppaa 1500-luvun alkupuolella (Abegg 1998, 15). Ensimmäinen tällainen kirja oli vuonna 1523 painettu *Furm und Modelbuelhlein* (Honka-Hallila 2016, 12). Vuonna 1542 Venetsiassa julkaistiin *Giardinetto novo di punti tagliati et grop-*

posi per exercito e ornamento delle donne, ensimmäinen kirja, jossa oli kirjontamallien lisäksi myös runsaasti leikekirjontamalleja (Abegg 1998, 61; Kraatz 1989, 12). Kuvassa 8 on kaksi erilaista malleja esittelevää sivua ensimmäisestä nyplättyjen pitsien mallikirjasta *Le Pompe*, joka julkaistiin samoin Venetsiassa vuonna 1557 (Kraatz 1989, 12–14). Tällaisten mallikirjojen avulla mallit ja pitsinvalmistustaito levisivät nopeasti eri puolille Eurooppaa. Suomessakin pitsiä nyplättiin jo 1500-luvun lopulla (Linnove 1963, 13).

Kuva 8. Kaksi sivua mallikirjasta *Le Pompe* vuodelta 1557.

Mallikirjoja julkaistiin runsaasti, sillä kaikkien naisten, erityisesti ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien, odotettiin käyttävän vapaa-aikansa tehden erilaisia käsitöitä (Kraatz 1989, 15). Pitsit olivat muodikkaita ja haluttuja, ja erityisen suosittuja olivat yksinkertaiset nyplätyt pitsit (kuva 9). Pellavasta nyplätyn pitsin valmistaminen oli edullista ja helppo oppia (Hohti 2022, 78–79).

Kuva 9. *Pitsinnyplääjä*. Wenceslaus Hollarin etsaus vuodelta 1630.

Pitsien menekki oli kuitenkin jo 1500-luvulla niin suurta, että niitä valmistettiin myyntiä varten luostareissa ja hyväntekeväisyyslaitoksissa (Hohti 2022, 70). Vuosisadan loppuun mennessä pitsien valmistuksesta oli kehittynyt kasvava ja tuottoisa käsiteollisuudenala, joka oli levinnyt ympäri Eurooppaa (Kraatz 1989, 16). Pellavalangasta valmistettujen pitsien tekijät olivat pääasiassa naisia, kun taas kalliita ja arvokkaita kulta- ja hopeapitsejä nypläsivät passementteja valmistavat miehet (Hohti 2022, 76). Raskas ommeltu pitsi oli 1600-luvun alkupuolella halutuinta, mutta 1700-luvulle tultaessa nyplätty pitsi oli syrjäyttänyt sen muodissa lähes kokonaan.

Ensimmäisen neulekoneen kehitti William Lee vuonna 1589 sukkien kutomista varten (Brackenbury 1999, 2). Tällä neulekoneella valmistettua hienoa verkkoa alkoi tulla markkinoille 1760-luvulla, ja siitä tuli heti keveytensä ja ilmavuutensa vuoksi suosittua ja muodikasta (Earnshaw 1991, 73). Aluksi verkko valmistettiin silkistä, sillä puuvillasta ei osattu vielä kehrätä tarpeeksi tasaista lankaa, joka ei takertuisi kutomakoneen koukkuihin (Earnshaw 1991, 78–79). Tilanne muuttui,

kun James Hargreaves patentoi vuonna 1770 kehruu-Jennynä tunnetun kehruukoneen, jolla voitiin valmistaa paremmin kutomakoneeseen sopivaa lankaa (Earnshaw 1989, 34). Puuvillan suosio oli kasvanut koko 1700-luvun, ja nyt siitä voitiin alkaa kutoa myös sukkaa ja verkkoa, ei vain kankaita. 1800-luvulle tultaessa neulekoneet kehittyivät kiihtyvää vauhtia. Suuri edistysaskel otettiin, kun John Heathcoat keksi vuonna 1809 koneen, jolla voitiin valmistaa tyyliä (Earnshaw 1991, 79). Muutamassa vuosikymmenessä koneet kehittyivät niin, että 1800-luvun puoliväliin mennessä niillä pystyttiin valmistamaan kaikenlaisia pitsejä.

Ihmisten pukeutumista rajoitettiin vuosisatojen ajan ylellisyysasetuksilla. Ylellisyysasetusten yhtenä tarkoituksena oli hillitä tuhlailua rajoittamalla kalliiden kankaiden ja pitsien tuontia ulkomailta ja siten estää varojen valuminen ulkomaille (Kraatz 1989, 22). Toinen, vielä tärkeämpi syy, oli varmistaa, että kansalliset pukeutuivat säädyllisesti ja säätynsä mukaisesti (Kraatz 1989, 22; Bullock 1981, 11). Pitsistä tuli 1500-luvulla statussymboli, haluttu ja kallis ylellisyystuote, ja sellaisena se pysyi yli 200 vuoden ajan. Asetuksissa saatettiin määrittää hyvinkin tarkasti miten leveitä ja mistä materiaalista valmistettuja pitsejä kukin yhteiskuntaluokka sai käyttää (Hohti 2022, 83–83). Esimerkiksi 1600-luvulla monessa massa yritettiin kieltää kullasta ja hopeasta valmistettujen pitsien valmistaminen, koska jalometallit oli tarkoitettu kolikoiden lyömiseen (Kraatz 1989, 20). Asetusten rikkomisesta rangaistuksena oli yleensä sakko tai joskus jopa vankeutta (Lönqvist 2008, 131). Maat laativat lakeja myös suojelemaan omaa tekstiili- ja pitsiteollisuuttaan. Esimerkiksi Englannissa haluttiin suosia maan omaa pitsinvalmistusta ja taloudelle tärkeää villateollisuutta, joten vuonna 1662 kuningas Kaarle II kielsi pitsien tuonnin ulkomailta ja määräsi, että hautajaisissa vainajille sai pukea ylle vain englantilaisesta villasta valmistettuja pitsejä (Earnshaw 1991, 46–47). Ylellisyysasetuksista luovuttiin vähitellen 1700-luvun kuluessa, kun elintason noustessa yhä useammilla oli varaa ostaa pitsejä ja muita rajoitusten alaisia tavaroita (Kraatz 1989, 74).

2.3 Pitsien käyttö muodissa

Runsaat koristeompeleet ja kirjonnat koristivat 1500-luvulla erityisesti pappien ja piispojen asuja sekä kirkkoteksteillejä. Yksinkertaiset pitsit olivat kaikkien kansanosien suosiossa, ja niillä koristeltiin esimerkiksi kauluksia, hihansuita ja kointeksteillejä. Vuosisadan loppupuolella muotiin tulivat leveät mansetit ja suuret, tärkätyt kaulukset. Aluksi vain kauluksen reunat oli koristeltu leikekirjonnalla sekä ommelluilla ja nyplätyillä pitseillä, mutta pian koko kaulus oli valmistettu kauttaaltaan erilaisista pitseistä (kuva 10).

Kuva 10. Tummaan, metallilangoilla kirjailtuun pukuun ja suureen, pitseillä koristeltuun myllynkivikaulukseen pukeutunut nainen. Maalaus on 1500- ja 1600-luvun vaihteesta.

1600-luvun alkupuolella miesten peruukit pitenevät ja suuret myllynkivikaulukset muuttuivat olkapäille laskeutuviksi leveiksi kauluksiksi. Kengät koristeltiin pitsiruusukkeilla, jotka oli yleensä valmistettu kulta- tai hopealangasta, ja pitkien nahkasaappaiden leveät varret täytettiin pitsillä (kuva 11).

Kuva 11. Antoon van Dyckin maalaus *Henri II de Lorraine, Guisen herttua*, vuodelta 1634. Herttuan asussa on pitsiä suuren kauluksen ja mansettien lisäksi myös saappaiden suissa.

Myös naiset käyttivät leveitä pitsikauluksia, ja pitsillä koristeltiin niin huivit, hi-hansuut ja kuin myssytkin. Vaatteiden lisäksi myös monet kodintekstiilit koristeltiin pitsillä, ja sisustuksessa erityisen suosittua oli värikkäillä silkkilangoilla kir-

jottu verkkopitsi. Ommeltu pitsi oli haluttua koko 1600-luvun, mutta muodin huipulla se oli erityisesti vuosina 1650–1670, kun koristeellinen ja näyttävä venetsialainen *point de Venise à gros relief* tuli suosituksi miesten vaatetuksessa. Ranska alkoi 1600-luvun puolivälissä panostaa omaan pitsiteollisuuteensa ja onnistui siinä niin hyvin, että vuosina 1670–1690 halutuinta pitsiä oli sisustuksessa käytetty *Point de France*, jonka koristeaiheina olivat suuret kukkamaljakot, pyramidit ja ihmishahmot (Kraatz 1990, 48–50). Vuosisadan loppupuolella naisilla tuli muotiin fontange, korkea ja kerroksellinen pitsinen hiuskoriste (kuva 12). Miesten muodissa kaulukset vaihtuivat näyttäväksi pitsisiksi kravateiksi.

Kuva 12. Markiisitar Angela Maria Lombardin asussa on runsaasti pitsiä. Hiuksia koristamassa on aikakaudelle tyypillinen fontange. Maalaus on vuodelta 1710.

Pitsi kuului ennen kaikkea miesten vaatetukseen 1500- ja 1600-luvuilla, mutta 1700-luvulla pitsit tulivat yhä enemmän osaksi myös naisten muotia (kuva 13).

Vaatetuksen lisäksi pitsiä käytettiin edelleen runsaasti myös sisustuksessa, erityisesti makuuhuoneessa (Kraatz 1989, 77). Barokin tummat värit ja raskaat kankaat vaihtuivat rokokooajan kepeyteen ja kirkkaampiin ja vaaleampiin värihin, ja kevyt ja ilmava nyplätty pitsi ohitti suosiossa raskaan ommellun pitsin.

Kuva 13. Muotokuvassa vuodelta 1742 ovat taulun maalannut Philippe Coppel ja hänen vaimonsa rokokoomuodin mukaisissa asuissa, joissa on runsaasti nyplättyä pitsiä.

Pitsin rooli miesten muodissa väheni koko 1700-luvun. Suurimpana syynä tähän kehitykseen oli se, että miehet halusivat yhä enemmän erottautua naisista kaikilla elämänalueilla. Vuosisadan alkupuolella miesten kravattit ja hihansuut oli tehty nyplätystä pitsistä, mutta kun nyplätyn pitsin pehmeys ja keveys alettiin yhdistää naisellisuuteen, miesten vaatetuksessa siirryttiin käyttämään lähes yksinomaan ommeltua pitsiä. (Kraatz 1989, 82.)

Vaatetuksessa alettiin suosia yksinkertaisia ja puhtaita linjoja 1800-luvun alussa, eikä pitsi ollut enää muodikasta. Vuosisadan kuluessa kapea silhuetti muuttui yhä ylenpalttisemmaksi ja koristeellisuus ja ylellisyys palasivat takaisin muotiin. Pitsejä ei valmistettu enää käsityönä vaan tehtaissa, ja tehdasvalmisteiset pitsit olivat laadukkaita ja niitä oli runsaasti saatavilla. Ne olivat myös niin edullisia, että keskiluokallakin oli niihin varaa. Kun koneella valmistettua edullista pitsiä ja käsin valmistettua kallista pitsiä ei voinut enää helposti erottaa toisistaan, pitsi lakkasi olemasta statussymboli (Earnshaw 1994, 18). Suuret huivit, viuhkat ja päivänvarjot olivat suosittuja, ja ne tehtiin usein pitsistä. Pitsillä koristeltiin myös niin yöpuvut, alushameet kuin kodintekstiilit. Pitsin materiaalina ei ollut enää pellava, vaan edullinen ja helppohoitoinen puuvilla.

Pitsin suosio hiipui 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Miehet olivat hylänneet koristeellisuuden jo sata vuotta aikaisemmin, ja kun naistenkin muodissa alettiin painottaa vaatteiden mukavuutta ja käytön helppoutta, pitsi siirtyi alusvaatteisiin ja kodintekstiileihin. Viimeistään maailmansodat ja niistä seuranneet niukkuus ja materiaalipula saivat vaateollisuuden suosimaan selkeitä linjoja ja käytännöllisyyttä.

3 Pitsien tunnistaminen ja ajoittaminen

3.1 Yleistä pitsien tunnistamisesta

Kun pitsiä lähdetään tunnistamaan, tarkoituksena on selvittää, millä tekniikalla pitsi on valmistettu ja mitä tyyliä se edustaa. Näiden kahden tiedon perusteella voidaan päätellä milloin ja missä pitsi on valmistettu. Ensimmäinen tieto, eli valmistustekniikka, on helppo selvittää. Pitsin tyylin selvittäminen on hiukan haastavampaa, mutta onnistuu lähdekirjallisuuden avulla. Kaksi viimeistä tietoa, eli valmistusaika ja -paikka, ovat vaikeimpia tietää varmasti, ja tiedot ovatkin useimmiten vain valistuneita arvauksia.

Pitsien tunnistamista vaikeuttaa usein se, että niillä on harvoin todistettavaa provenienssia eli dokumentoitavissa olevaa omistajahistoriaa, eikä niistä löydy

valmistajan nimeä tai valmistusvuotta. Pitsit on usein myös irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan eli vaatteesta tai tekstiilistä, jota varten ne on alun perin tehty. Niitä on niiden elinkaaren aikana korjattu, muokattu, niitä on leiketty, niistä on poistettu osia tai niihin on saatettu lisätä jotain. Pitsit olivat 1600- ja 1700-luvulla arvostettuja ja arvokkaita, ja vaikka eri pitsityylien suosio vaihteli muodin mukaan, ne eivät koskaan menneet kokonaan pois muodista.

Tässä opinnäytetyössä käsitellään vain 1600- ja 1700-luvulla käsin valmistettujen ommeltujen ja nyplättyjen pitsien tunnistamista. Rajaus on tehty, koska 1800-luvun puolivälissä pitsejä kutovat koneet olivat kehittyneet jo niin pitkälle, että koneellisesti valmistettuja pitsejä on lähes mahdoton erottaa käsin valmistetuista pitseistä (Earnshaw 1994, 18). Tunnistamisen apuna on käytetty erityisesti kahta teosta, Pat Earnshaw'n *Bobbin and needle laces. Identification and care* ja Marianne Stangin *Spitzen erkennen lernen. Kurs in Rauma vom 15. bis 17. März 2002*. Pitsien kuvauksien apuna on käytetty myös Judyth L. Gwynnen teosta *The illustrated dictionary of Lace*.

3.2 Pitsien tunnistaminen

3.2.1 Valmistustekniikka

Ensimmäinen vaihe pitsin tunnistamisessa on määrittää tekniikka, jolla se on valmistettu, eli onko pitsi valmistettu ompelemalla vai nypläämällä (kuva 14). Yleensä tekniikka on helppo tunnistaa ilman suurennuslasin tai stereomikroskoopin apua, mutta erityisesti hienoja, hyvin ohuesta langasta valmistettuja pitsejä tarkasteltaessa suurennuslasista tai stereomikroskoopista ja hyvästä valaistuksesta voi olla apua.

Kuva 14. Ylempänä kuvassa ommeltu pitsi ja alempana nyplätty pitsi. Superlähikuvat on otettu Dino-Lite-mikroskooppikameralla.

On myös hyvä huomioida, että pitsin valmistuksessa on saatettu yhdistää useampaa tekniikkaa, esimerkiksi niin, että ommellut kuviot on kiinnitetty nyplätylle verkkopohjalle. Ommelluissa pitseissä saattaa myös olla nyplätty kiinnitysreuna, josta pitsi on kiinnitetty tekstiiliin (kuva 15).

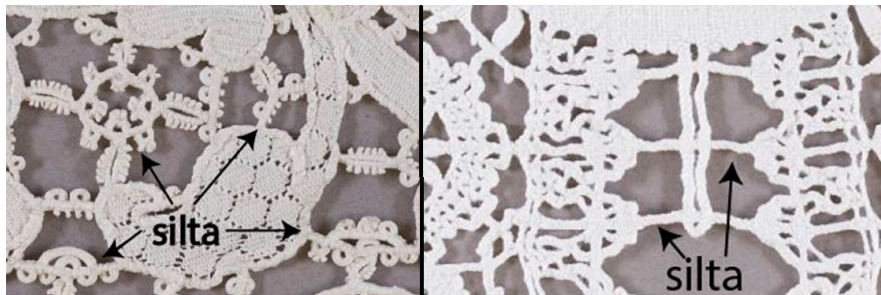

Kuva 15. Ommeltu pitsi, jossa on nyplätty reuna.

Pitsissä voi myös olla myöhemmin lisättyjä osia, jotka on valmistettu eri tekniikalla kuin varsinainen pitsi. Toisella tekniikalla valmistettu osa on saatettu lisätä, kun pitsiä on muokattu ja sitä on haluttu käyttää muussa kuin alkuperäisessä tarkoituksessa.

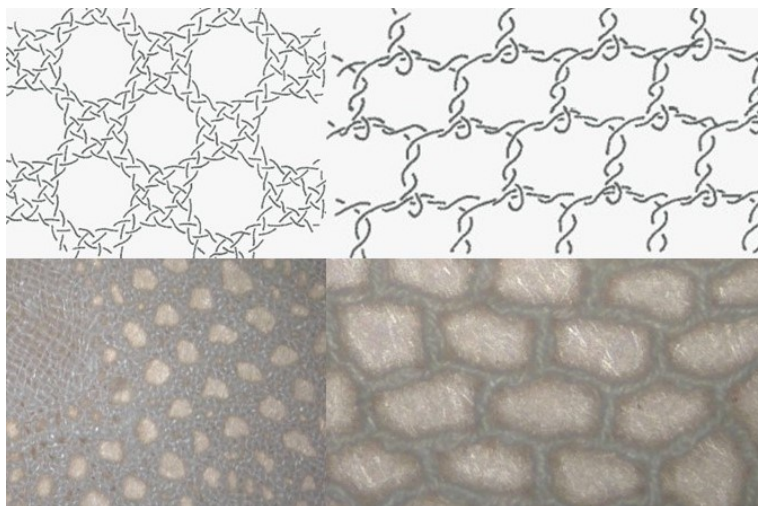
3.2.2 Pitsityyli

Pitsityyliä määritettäessä selvitetään ensin, onko pitsi verkkopohjainen pitsi vai guipurepitsi. Guipurepitsillä tarkoitetaan pitsejä, joissa kuivioita yhdistävät sillat, jotka voivat olla yksinkertaisia tai hyvinkin koristeellisia (kuva 16). Sekä guipurepitsejä että verkkopohjaisia pitsejä valmistetaan sekä nypläämällä että ompelemalla.

Kuva 16. Vasemmalla koristeellisia, silmuilla koristeltuja siltoja ommellussa pitsissä, oikealla nyplätyn pitsin yksinkertainen kierteinen silta.

Jos pitsissä on verkkopohja, täytyy pohjan rakenne selvittää. Kuvassa 17 on kaksi erilaista verkkopohjaa, nyplätty *Valenciennes* ja ommeltu *Alençon*.

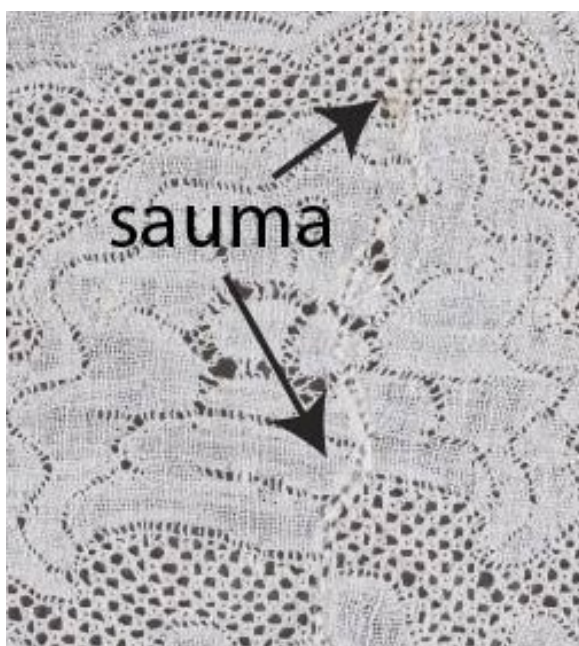

Kuva 17. Kaksi erilaista verkkopohjaa. Vasemmalla nyplätty *Valenciennes* ja sen 5-reikäinen pohja. Oikealla ommeltu *Alençon* ja pitsille tyypillinen neliskantinen pohja.

Joskus kaksi toisiaan muistuttavaa pitsityyliä pystyy erottamaan vain verkkopohjan rakenteen perusteella. Esimerkiksi nyplätyt pitsit *Mechelen* ja *Valenciennes* muistuttavat kuvioiltaan toisiaan, mutta niiden verkkopohjan rakenne on erilainen.

Verkkopohja yleistyi pitseissä 1700-luvulla, ja vuosisadan loppuun mennessä kaikki suosituimmat pitsit olivat verkkopohjaisia. Samaan aikaan yleistyivät myös pitsit, joissa koneella kudottuun pohjaan kiinnitettiin käsin valmistettuja kuvioita.

Ommelluissa pitseissä kuviot valmistetaan aina ensin, minkä jälkeen ne yhdistetään toisiinsa silloilla tai verkkopohjalla. Nyplätyt pitsit taas ovat joko palapitsejä tai jatkuvalankaisia pitsejä. Palapitsissä kuviot nyplätään erikseen ja yhdistetään toisiinsa silloilla tai verkkopohjalla. Jatkuvalankaisessa pitsissä kuviot ja pohja nyplätään yhtä aikaa. Jatkuvalankaisissa pitseissä voi olla koko pitsin levyisiä saumakohtia, joista kaksi erikseen nyplättyä osaa on yhdistetty (kuva 18).

Kuva 18. Koko pitsin levyinen sauma *Valenciennesissa*.

Joissain pitsityyleissä on hyvin selkeät ominaispiirteet, joiden avulla ne on helppo tunnistaa. Pitsissä saattaa esimerkiksi olla laanalanka eli kuvion reunaan lisätty korostuslanka, joka korostaa kuviota ja tekee siitä kolmiulotteisen (kuva 19). Ommelluissa pitseissä laanalanka, tai joissain tapauksissa useamman langan nippu, on päällystetty pykäpistoilla ja siinä saattaa olla koristeena pieniä silmuja.

Kuva 19. Laanalanka hollantilaisessa pitsissä.

Joissain pitsityyleissä käytetään myös erilaisia koristetäytteitä (kuva 20). Koristetäyte on kuvioden sisällä tai välissä oleva täytekuvio, joka on erilainen kuin pitsin pohjakuvio.

Kuva 20. Kaksi erilaista koristetäytettä.

Yhdessä pitsissä voi olla monia erilaisia koristetäytteitä. Koristetäytteitä käytetään sekä verkkopohjaisissa että guipurepitseissä.

3.2.3 Valmistuspaikka- ja aika

Pitsin tyylin avulla lähdetään hakemaan sen valmistuspaikkaa ja -aika. Monet pitsityylit on nimetty niiden alkuperäisen valmistusalueen mukaan, kuten esimerkiksi Brysselin pitsi, jota valmistettiin Belgiassa Brysselin seudulla, ja *Argentan*, jota valmistettiin Argentanin kylässä Pohjois-Ranskassa. Pitsityylin nimi ei kuitenkaan kerro mitään varmaa pitsin alkuperästä, sillä samalla tyylillä on tehty pitsejä eri puolilla Eurooppaa ja eri aikakausina. Samalla alueella on myös valmistettu samaan aikaan erityyppisiä pitsejä ja samoja malleja on valmistettu eri aikakausina.

Pitsiä ajoitettaessa on tärkeää tunnistaa materiaali, josta se on valmistettu. Pitsin langasta otetaan kuitunäyte, ja jos pitsissä on useampia, esimerkiksi eri tekniikoilla tehtyjä osia tai muita lisäyksiä, myös näistä otetaan näytteet. Pitsejä on valmistettu ja valmistetaan esimerkiksi ananaskuidusta, hevosen jousista, hiuksista, metallilangasta, silkistä, villasta, pellavasta, puuvillasta ja erilaisista teko-kuuduista.

Metallilangasta valmistetut pitsit olivat muotia erityisesti 1600-luvulla. Metallilankaa valmistettiin kiertämällä hyvin ohueksi työstettyä ja kapeiksi suikaleiksi leikattua metallia, yleensä hopeaa tai kultaa, toisinaan myös kuparia tai hopeoitua tai kullattua metallilevyä, silkki- tai puuvillalangan ympärille. Näitä pitsejä on hyvin vähän jäljellä, sillä pitseissä olleet arvokkaat metallit on usein sulatettu ja käytetty uudelleen (Kraatz 1989, 20).

Pitsejä on valmistettu myös värjätystä silkistä. Musta pitsi oli 1600-luvulla erityisen muodikasta, mutta näitä pitsejä on hyvin vähän enää jäljellä. Silkki on materiaalina hauraampaa kuin esimerkiksi pellava, ja monet tuhohyönteiset käyttävät sitä ravintonaan. Myös värjäyksessä käytettävät aineet, esimerkiksi rautasuolat, joita mustan silkin värjäyksessä on käytetty, tuhoavat ikääntyessään silkkiä (Levey 1990, 12).

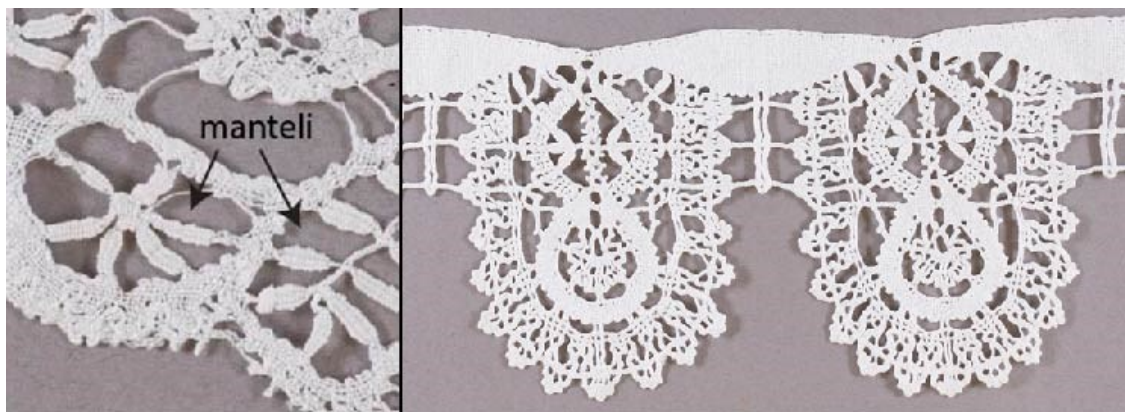
Yleisin pitsin valmistukseen käytetty materiaali ennen 1800-lukua oli pellava, ja hienoimmat pitsit valmistettiin hyvin ohuesta pellavalangasta. Lähes näkymättömän ohut lanka täytyi kehrätä kosteissa olosuhteissa, jotta se ei katkeaisi. Tämän takia kehrääjät työskentelivät talvisin navetoiden ylisillä ja kesäisin kelloreissa. Pellavalangan laatu alkoi huonontua 1700-luvun puolivälin jälkeen, ja syytä tähän oli useita: Euroopassa yleisimmin viljeltyä pellavalajiketta vaivanneet tuhohyönteiset ja kasvitaudit sekä viljelijöiden halu saada sadosta parempi tuotto ja antaa sen kasvaa kauemmin, mikä vuoksi pellavan kuidut muuttuvat paksummiksi. Suurin syy oli todennäköisesti kuitenkin taloudellinen: pellavan käsittely ja kehrääminen tehtiin pitkälti yhä käsin, ja tämän vuoksi pellavalangan hinta oli korkea verrattuna silkkiin ja koneellisesti kehrättyyn puuvillaan. Kehruukoneet kehittyivät nopeasti 1700-luvun lopulla, eikä pitkäkuituinen pellava sopinut koneella kehrättäväksi yhtä hyvin kuin lyhytkuituinen puuvilla. (Earnshaw 1989, 36–37.)

Käsin kehrätty puuvilla oli liian paksua ja epätasaista, jotta sitä olisi voitu käyttää pitsien valmistamiseen. Kehruukoneiden kehittyessä 1700-luvun lopulla langan laatu parani, ja 1800-luvun alussa puuvillalankaa alettiin käyttää konepitsien valmistamiseen. (Earnshaw 1991, 78–79.) Tämän perusteella voidaan olettaa, että jos pitsin lanka on puuvillaa ja pitsi on valmistettu käsin ompelemalla tai nypläämällä, se on todennäköisesti valmistettu vuoden 1830 jälkeen (Earnshaw 1989, 43).

3.3 Pitsien eri tyylejä opinnäytetyön pitsikokoelmasta

3.3.1 Genovalainen pitsi

Genovalainen pitsi on nyplätty, jatkuvalankainen pitsi, jossa on lehtimäisiä manteleita eli tiiviitä, soikeita kuvioita (kuva 21). Malli on geometrinen, ja kuviot yhdistyvät toisiinsa lyhyillä silloilla. Pitsin toinen reuna on polveileva, ja siinä saattaa olla terävät, hammastetut sakarat. Pitsiä valmistettiin Genovassa, Italiassa, ja se oli muodissa 1600-luvun alkupuolella. Pitsin esikuvana olivat *punto in aria* ja ommellen valmistetut pitsit.

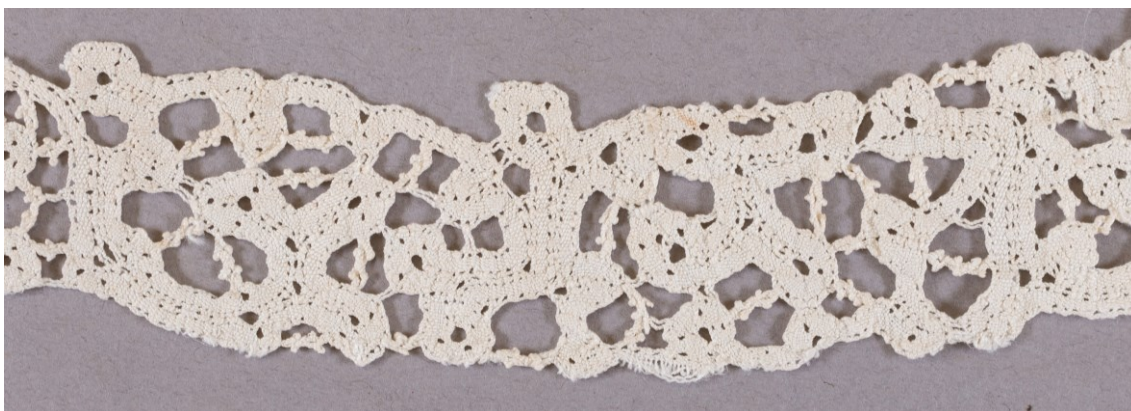

Kuva 21. Manteli ja Genovalainen pitsi.

Pitsi oli vahvaa, ja sitä käytettiin vaateuksessa erityisesti hihansuissa ja kauluksissa, sekä hiuseristeina. Se oli suosittua myös kodintekstiileissä.

3.3.2 Venetsialainen pitsi

Venetsialainen pitsi on nyplätty nauhapitsi (kuva 22). Pienet, tiheässä olevat kuviot on yhdistetty toisiinsa kaksinkertaisilla silloilla, jotka on koristettu nypyillä.

Kuva 22. Venetsialainen pitsi.

Pitsiä valmistettiin Venetsiassa, Italiassa, 1600-luvulla. Samantyylistä pitsiä valmistetaan edelleen Pellestrinan saarella Italiassa.

3.3.3 Flaamilainen pitsi

Flaamilainen pitsi on nyplätty pitsi. Siinä on kukka- ja lehtikuvioita, joita yhdistävät nyyppin koristetut sillat (kuva 23). Tyypillistä on, että nyyppjä on vain sillan toisella puolella (brides picoteés). Kuivioita yhdistävä lanka kulkee kuvioiden alla kuviosta toiseen.

Kuva 23. Flaamilainen pitsi.

Kukka- ja lehtikuvioissa on usein erilaisia koristetytteitä. Pitsi oli suosittua 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa erityisesti Alankomaissa.

3.3.4 Valenciennes

Valenciennes on jatkuvalankainen nyplätty pitsi, joka on valmistettu hyvin ohuesta langasta (kuva 24). Sen verkkopohja on palmikoitu neljän langan avulla pyöreäksi (1700-luku) tai nelikulmaiseksi (1800-luku). Kuvioina ovat kukat, usein neilikat, sekä lehdet ja köynnökset. Kuvio on hyvin litteä ja melkein läpikuultava.

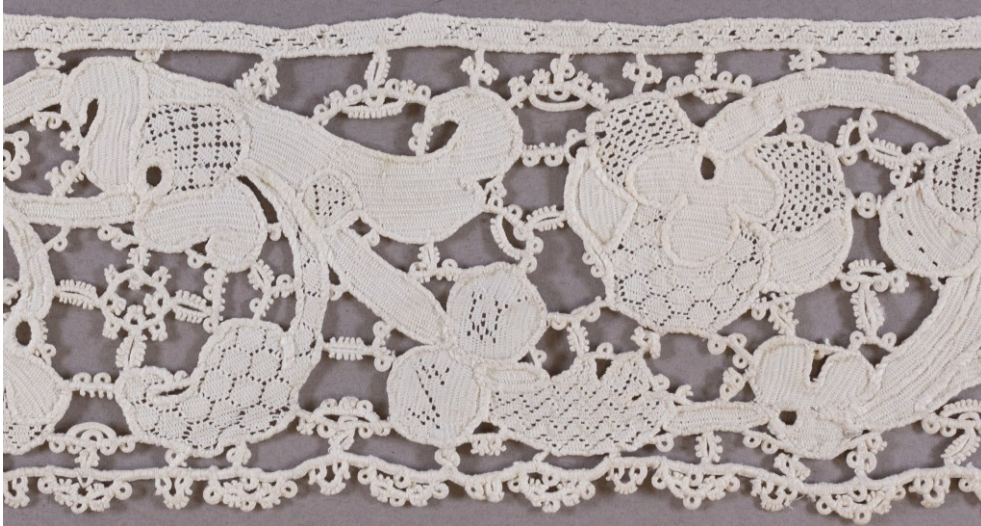

Kuva 24. *Valenciennes*.

Valenciennes oli erityisen suosittua 1700-luvulla. Miesten vaatteissa sitä käytettiin röyhelöinä paitojen hihoissa ja miehustassa. Naiset käyttivät *Valenciennesia* runsaasti kaikessa vaatetuksessa, mutta erityisen suosittuja olivat pitsiset päähineet. Sisustuksessa sitä käytettiin varsinkin makuuhuoneiden koristeena ja vuodevaatteissa.

3.3.5 Point de Venise plat

Point de Venise plat on ommeltu pitsi, jossa on hyvin tiheitä pintoja ja geometrisia pintakuviota (kuva 25). Kuvioita yhdistävät sillat, jotka on koristeltu silmuin ja kärrynpyöriä muistuttavin silmuryhmin. Kuvioden reunaa korostaa usein laananka.

Kuva 25. *Point de Venise plat*.

Pitsiä valmistettiin Venetsiassa, Italiassa 1600-luvun loppupuolella. Tällaisilla pitseillä koristeltiin esimerkiksi 1600-luvulla muodissa olleita esiliinoja.

3.3.6 Hollantilainen pitsi

Hollantilainen pitsi on ommeltu pitsi. Sen pienet, tiheään asetellut kuviot on kiinnitetty toisiinsa lyhyillä silloilla (kuva 26).

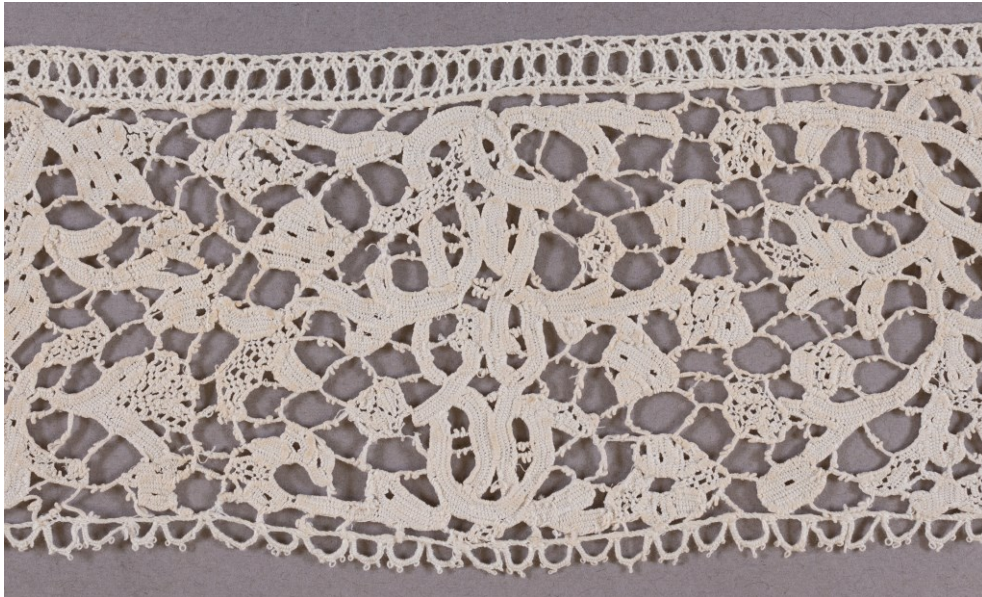

Kuva 26. Hollantilainen pitsi. Lyhyet sillat näkyvät juuri ja juuri tiheään aseteltujen kuvioden välissä.

Kuvioiden reunoja korostaa laanalanka. Pitsiä valmistettiin Hollannissa 1600-luvulla.

3.3.7 Coralline

Coralline on ommeltu pitsi, jossa kukanvarsia ja nappuja muistuttavia kuvioita yhdistävät nypyin koristetut sillat (kuva 27).

Kuva 27. Coralline.

Pitsiä valmistettiin Italiassa 1600-luvun loppupuolella.

3.3.8 Argentan

Argentanissa ommeltuja kuvioita yhdistää ommellen valmistettu verkkopohja (kuva 28). Pohja muodostuu pykäpistoilla päällystetyistä kuusikulmaisista silloista.

Kuva 28. *Argentan*.

Pitsiä valmistettiin 1700-luvulla Argentanissa, Ranskassa. Pitsiä käytettiin kaikenlaisessa vaateuksessa ja kodintekstiileissä.

3.3.9 Alençon

Alençonissa ommellen valmistettuja pieniä kuvioita yhdistää ommellen valmistettu verkkopohja (kuva 29). Kuvioiden reunoja on usein korostettu korostuslangalla, joka on peitetty pykäpistoilla ja pienillä nypyillä. *Alençon*ia pidetään yhtenä kauneimmista pitseistä.

Kuva 29. *Alençon*.

Pitsiä alettiin valmistaa Ranskan Alençonissa 1700-luvun alussa. Pitsiä käytettiin sisustuksessa ja vaateuksessa röyhelöinä.

4 Konservoinnin etiikasta

Konservoinnin tarkoituksena on mahdollistaa esineen säilyminen mahdollisimman hyväkuntoisena mahdollisimman pitkään ja lisätä sen käytettävyyttä eli sitä, että esinettä voidaan pitää esillä näyttelyssä tai tutkia. Erilaisten konservointitoimenpiteiden avulla esine pyritään tuomaan lähemmäs ”autenttista” tai ”ideaalista” tilaansa (Appelbaum 2018, 347; Muños Viñas 2011,91–92). Se, mitä näillä kahdella termillä tarkoitetaan ei ole yksiselitteistä, sillä sekä autenttisuus että ideaalitila ovat erilaisia erilaisille esineille, eikä sitä voi soveltaa sellaisenaan kaikkiin esineryhmiin. Muños Viñasin (2011, 92–93) mukaan koko käsite on kyseenalainen, sillä esineet ovat historiansa aikana kokeneet niin monta muutosta, että on mahdotonta sanoa, missä tilassa esine on ”autenttisin”. Appelbaum (2018, 347–348) taas huomauttaa, että esineen ideaalitila on riippuvainen sen kontekstista. Vaatteiden kohdalla niiden kontekstiin kuuluvat myös esimerkiksi vaatteiden liike ja äänet, asusteet, valon leikki, käyttötilanne ja vaatetta käyttänyt henkilö (Appelbaum 2007, 143).

Tekstiilien erityispiirre – ja ongelma – on se, että kemialliset ikääntymisprosessit alkavat tuhota niitä heti, kun ne on valmistettu. Tämän lisäksi ne likaantuvat, kuluvat käytössä ja pesussa, haalistuvat ja rikkoontuvat. Kuten Landi (1998, 4) huomauttaa: ”Textiles are not forever”. Museoihin tulevat ja niissä olevat vaatteet ovat harvoin samassa tilassa kuin valmistuessaan, ja konservaattorin on konservointitoimenpiteitä suunnitellessaan päätettävä, mikä on se ”ideaalitila”, johon tekstiili halutaan palauttaa. Suunnitelmia tehtäessä on myös mietittävä miksi ja kenelle konservointitoimenpiteitä tehdään. Miten omistajan, oli omistaja sitten museo tai yksityishenkilö, toiveet otetaan huomioon? Jos tekstiili on tarkoitus laittaa näytteille, täytyy tekstiili konservoida sellaiseen kuntoon, että se kestää esillä olon. Jos tekstiili taas tulee lähinnä tutkijoiden käyttöön, täytyy miettiä tarkkaan, kannattaako mitään toimenpiteitä tehdä, sillä esimerkiksi tekstiiliä puhdistettaessa saatetaan menettää tärkeää informaatiota.

Museot usein miettivät esineitä ja tekstiilejä myös museovieraiden kannalta. Monet museokävijät haluavat nähdä mahdollisimman täydellisiä ja hienoja esineitä, eivätkä haalistuneet, likaiset tai rikkinäiset tekstiilit ole sellaisia (Appelbaum 2018, 347). Mutta ehkä kävijät tarvitsisivat vain paremmin taustoitettuja näyttelyitä, joissa kerrottaisiin tekstiilin vaiheista ja siitä, miten tekstiilit olivat ennen niin arvokkaita ja arvostettuja, että niitä muokattiin ja kierrätettiin, kunnes niistä ei ollut enää mitään jäljellä – ja tämän vuoksi harvoja museoissa olevia tekstiilejä tulisi arvostaa sitäkin enemmän. Museoiden pukunäyttelyissä asuilta puuttuu usein myös konteksti; niitä ei ole liitetty historiaan, yhteiskunnallisiin oloihin, säätyjen välisiin jyrkkiin jakoihin ja eri yhteiskuntaluokkia koskeviin pukeutumissääntöihin. Näyttelyissä taustoittamisen apuna voisi käyttää nykytekniikkaa ja esimerkiksi 3D-mallinnuksia.

Pitsit ovat suurimman osan historiastaan olleet kallis ja käytöltään säännöstelty ylellisyystuote, joita – kuten tekstiilejä yleensäkin – on muokattu ja käytetty yhä uudelleen. Suurin osa nykypäivään säilyneistä pitseistä on ainoastaan fragmentteja alkuperäisestä, ja niiden autenttista kontekstia tai alkuperää on usein mahdotonta todentaa ja sitä voidaan ainoastaan arvailla. Voidaan myös kysyä, kuinka paljon irrallinen, historiansa kadottanut pitsin pala enää kertoo katsojalleen, vai onko siitä tullut ”vain” taide-esine. Vitriiniin vangittu pitsi on staattisessa tilassa, kun pitsien todellinen luonne, niiden keveys, ilmavuus ja läpikuultavuus, tulevat parhaiten ilmi liikkeessä, valojen ja varjojen vaihtelussa, poimutettuna ja laskostettuna, erilaisia materiaaleja ja värejä vasten (Levey 1990, 3). Pitsit eivät ole olleet erillisiä tai irrallisia, vaan niitä on käytetty osana vaatekappausta tai kodintekstiiliä. Ne ovat tuoneet kontrastia ja vaihtelua värikkäisiin ja kirjailtuihin kangasihin, ja pitsit ovat myös korostuneet niitä vasten.

Tämän opinnäytetyön pitsit eivät ole alkuperäisessä tilassaan ja niiden autenttinen konteksti on kadonnut. Pitsien alkuperästä, valmistajasta, omistajasta tai omistajista ja historiasta ei ole säilynyttä tietoa, eikä myöskään niiden alkuperäisestä käyttötarkoituksesta. Nyt fragmentteina ja irrallaan olevat pitsit ovat todennäköisesti olleet alun perin osa vaatekappausta, mutta vuosisatojen kuluessa ne on

irrotettu alkuperäisestä vaatteesta ja kiinnitetty toisiin vaatteisiin tai kodintekstiileihin. Niitä on todennäköisesti myös muokattu ja korjattu, ja niitä on saatettu leikellä pienemmiksi tai niihin on lisätty osia. Pitsien valmistusajankohdasta ja -maasta voidaan tehdä valistuneita arvauksia, mutta ei varmaa tietoa.

Edellä mainittujen seikkojen vuoksi opinnäytetyön pitsejä on mahdotonta palauttaa autenttiseen tilaansa, ja niiden ideaalitila tulee määritellä toisesta lähtökohdasta. Koska pitsit ovat osa yksityiskokoelmaa ja omistajan toiveena on voida laittaa niitä myöhemmin esille erilaisissa näyttelyissä, on tarkoituksenmukaista valita konservointimenetelmä, joka häiritsee mahdollisimman vähän katsojan esteettistä kokemusta.

5 Pitsien konservointi

5.1 Pitsien konservoinnissa yleisesti käytettyjä menetelmiä

Tekstiilikonservoinnissa vakiintunein tapa tukea vaurioita on käyttää tukikangasta, joka asetetaan vaurion alle (yleensä tekstiilin nurjalle tai muuten vähemmän näkyvälle puolelle) ja joka ommellaan tai liimataan paikoilleen. Toimenpiteen tarkoituksena on estää lisävauriot, auttaa tekstiiliä säilymään ja useimmissa tapauksissa myös parantaa sen esteettistä ulkonäköä. Vaurion tukemisen tulee olla mahdollisimman huomaamaton, joten tukimateriaaliksi valitaan kangas, joka vastaa ominaisuuksiltaan mahdollisimman hyvin tuettavaa materiaalia eikä muuta sen ulkonäköä tai muita ominaisuuksia. Käytetyt uudet materiaalit pitää pystyä erottamaan alkuperäisestä materiaalista ja toimenpiteen tulee olla peruutettavissa (E.C.C.O. 2003, 2). Toimenpiteen täydellinen purkaminen esinettä vahingoittamatta on kuitenkin käytännössä joskus mahdotonta, joten nykyisin painotetaan sitä, että esineelle voidaan tarvittaessa myöhemmin tehdä myös uusia konservointitoimenpiteitä (Appelbaum 2007, 356–357; Boersma, Brokerhof, van den Berg & Tegelaers 2007, 134; Landi 1998, 5; Muños Viñas 2011, 183–188). Esineen säilymisen vuoksi on joskus myös välttämätöntä tehdä toimenpiteitä, joita ei voi peruuttaa.

Käytetyt konservointimenetelmät tulee aina valita esineen ja sen omistajan tarpeiden mukaan. Konservointitoimenpiteet tulee tehdä esinettä kunnioittaen ja muistaa, että konservointi on lähes aina kompromissi, eikä konservaattorin pidä juuttua vanhoihin metodeihin, vaan olla valmis käyttämään myös uusia (Landi 1998, 4–5).

Pitsi on sanakirjamääritelmän mukaan ”reiällinen, verkkomainen tekstiilituote”, jonka tärkeimpiä ominaisuuksia ovat läpinäkyvyys ja ilmavuus (Suomen kielen perussanakirja 1996, 487). Näiden ominaisuuksien vuoksi pitsejä on vaikea konservoida huomaamattomasti (Landi 1998, 138). Pitsien konservoinnista ei myöskään löydy juuri tutkimuksia tai artikkeleita. Jos pitsit jossain artikkeleissa mainitaan, ne ovat yleensä osa isompaa kokonaisuutta, esimerkiksi konservoitavaa pukua.

Pitsit jaetaan kahteen pääryhmään niiden pohjarakenteen perusteella (kuva 30). Jos pitsin kuvioiden välillä on verkkomainen rakenne, sitä kutsutaan verkkopohjaiseksi pitsiksi. Jos taas pitsin kuvioita yhdistävät toisiinsa sillat, pitsiä kutsutaan guipurepitsiksi.

Kuva 30. Vasemmalla guipurepitsi, jossa kuvioita yhdistävät sillat; oikealla kuvioita yhdistää verkkomainen pohja.

Verkkopohjaisissa pitseissä olevia vaurioita voidaan tukea asettamalla pala tylliä, jonka reikien koko vastaa tuettavaa materiaalia, vauriokohdan alle ja kiinnit-

tämällä tukikangas esimerkiksi pykäpistoilla läheltä vauriokohtaa. Vauriokohtaan laitetaan ohuelti SCMC:tä eli natriumkarboksimeetyyliselluloosaa, jota voidaan käyttää myös liima-aineena, ja ylimääräinen tukikangas leikataan varovasti pois läheltä ompeleita. (Landi 1998, 138.) Liimaamiseen voidaan käyttää myös jotain muuta selluloosapohjaista liimaa, esimerkiksi Klucel G:tä eli hydrok-sipropyyliselluloosaa.

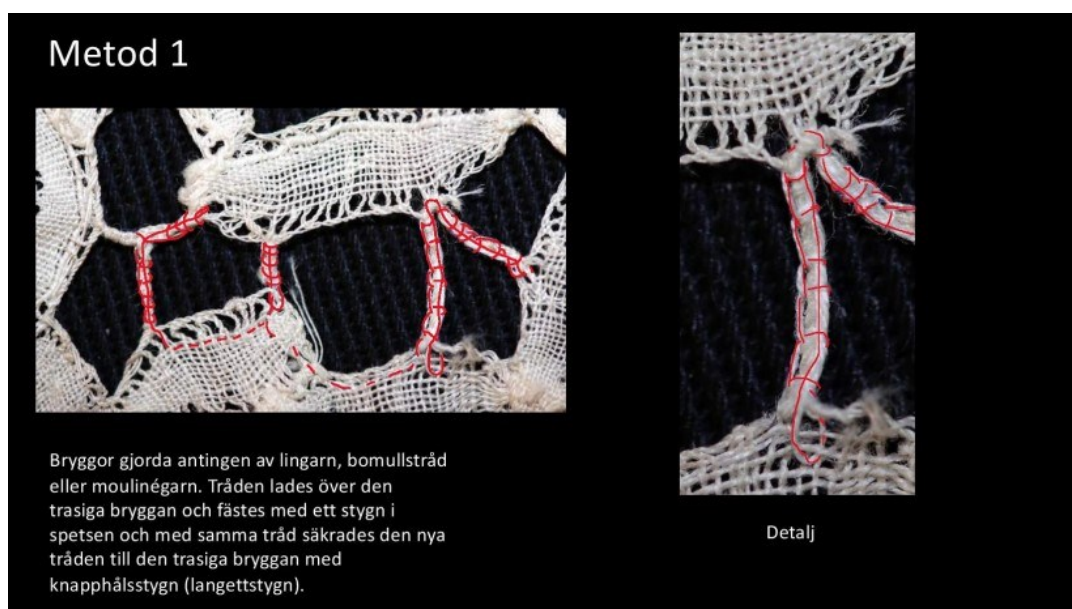
Pitsiä voidaan tukea myös kiinnittämällä liimalla käsitelty kangas sen alle. Jos tukikankaana käytetään verkkoa tai harsoa, ongelmana on vähäinen pinta, johon liima voi tarttua, mikä tekee tuennasta helposti heikosti kiinni pysyvän. Jos tukikangas taas on esimerkiksi silkikangasta, pitsistä tulee helposti jäykkä ja painava. Tukikankaan käyttö sopiikin parhaiten tiheäkuviolisille ja raskaille pitsseille.

Verkkopohjaisiin pitsihin on helpompi löytää tukikangas, joka ei erotu häiritsevästi, kuin guipurepitsihin, joissa ei ole säännönmukaista pohjakuviointia. Jos tukikankaan käyttäminen ei tule kysymykseen, täytyy käyttää menetelmiä, jotka vaativat konservaattorilta ”vakaata kättä ja loputonta kärsivällisyyttä” (Landi 1998, 139). Menetelmät muistuttavat parsintaa, eikä niitä ole juurikaan esitelty konservointikirjallisuudessa (Fredriksson 2021, 1). Menetelmät ovat myös hyvin aikaa vieviä, mikä rajoittaa niiden käyttöä.

Jos verkkopohjaista pitsiä ei haluta konservoida tukikankaan tai liimatukikankaan avulla, voidaan niitä tukea verkkoa jäljittelemällä. Ohjeita tällaisiin menetelmiin löytyy usein vanhoista kodinhoito- ja käsityöoppaista, esimerkiksi kirjasta *Hoida oikein vaatteesi* (Teerisuo 1952, 66–69). Amanda Fredriksson on opinnäytetyössään vuodelta 2021 kokeillut muutamia menetelmiä, joita voidaan käyttää guipurepitsin konservointiin. Monia sekä verkko- että guipurepitsien korjaamiseen soveltuvia tapoja esitellään Elizabeth M. Kurellan teoksessa *Anybody can mend lace and linens*.

5.2 Opinnäytetyössä käytettävien menetelmien esittely

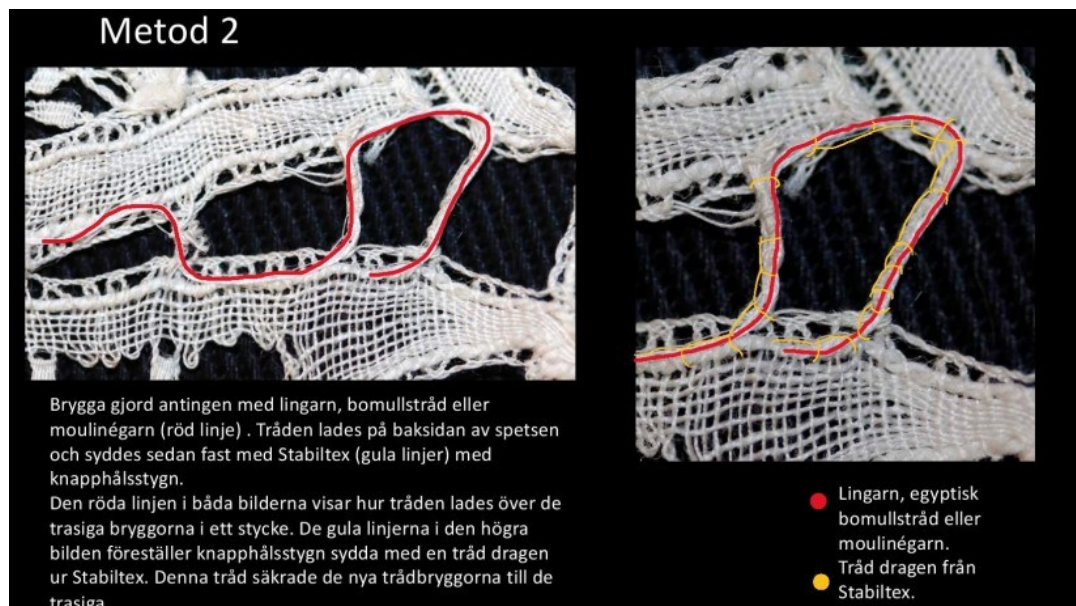
Opinnäytetyössään Amanda Fredriksson tutkii kahta erilaista menetelmää konservoida guipurepitsiä. Ensimmäisessä menetelmässä (menetelmä 1) lanka (6-säikeinen ohut pellavalanka, tex 40/2, josta käytetään kahta säiettä; egyptiläinen puuvillalanka, tex 140/2; tai yksi säie muliinilankaa) kiinnitetään muutamalla pistolla lähelle korjattavaa siltaa eli rakennetta, joka yhdistää kuviot toisiinsa. Tämän jälkeen lanka asetellaan katkenneen sillan yli ja kiinnitetään samalla tavalla sillan toiselle puolelle. Uusi lanka ja katkenneesta sillasta mahdollisesti jäljellä olevat osat päällystetään pykäpistoilla, jotka tehdään samalla langalla kuin uusi silta (kuva 31).

Kuva 31. Menetelmä 1.

Toisessa menetelmässä (menetelmä 2) käytetään pellavalangan kahden säikeen, egyptiläisen puuvillalangan tai muliinilangan yhden säikeen lisäksi Stabil-tex®:istä, polyesterista valmistetusta harsokankaasta, vedettyä monofilamentti-lankaa. Pellavalanka, egyptiläinen puuvillalanka tai yksi säie muliinilankaa kiinnitetään korjattavan sillan kohdalle pitsin nurjalle puolelle muutamalla pistolla.

Stabiltex®-lanka kiinnitetään muutamalla pistolla pitsiin, ja uusi lanka ja katkenneesta sillasta mahdollisesti jäljellä olevat osat päällystetään Stabiltex®-langalla tehdyillä pykäpistoilla (kuva 32).

Kuva 32. Menetelmä 2.

Opinnäytetyönsä yhteenvedossa Fredriksson (2021, 32) toteaa, että menetelmä 2 egyptiläisellä puuvillalangalla antaa visuaalisesti parhaan lopputuloksen. Fredriksson olisi halunnut kokeilla menetelmää 2 myös Gütermannin Skala®-polyesterifilamenttilangalla ja silkkilangalla, mutta ei pystynyt koronaepidemian ja tutkimuksen asettaman aikarajan vuoksi hankkimaan tarvittavia materiaaleja (Fredriksson 2021,19).

Tässä opinnäytetyössä käytetään pitsissä olevien katkenneiden siltojen konservointiin menetelmää 2 egyptiläisellä puuvillalangalla. Pykäpistoihin kokeillaan Stabiltex®:istä vedetyn langan lisäksi Gütermannin Skala®-lankaa (tex 80/1) ja organsiinisilkkilangan kahta säiettä.

Tämän lisäksi kokonaan puuttuvia siltoja korvataan Kurellan kirjassa esitellyllä menetelmällä seuraavasti (kuva 33): lanka kiinnitetään parilla pistolla kohtaan,

johon halutaan tehdä uusi silta, viedään lanka sillan toiselle puolelle ja kiinnitetään muutamalla pistolla, jonka jälkeen lanka kierretään muodostetun sillan ympäri ja päätellään muutamalla pistolla (Kurella 2001, 43).

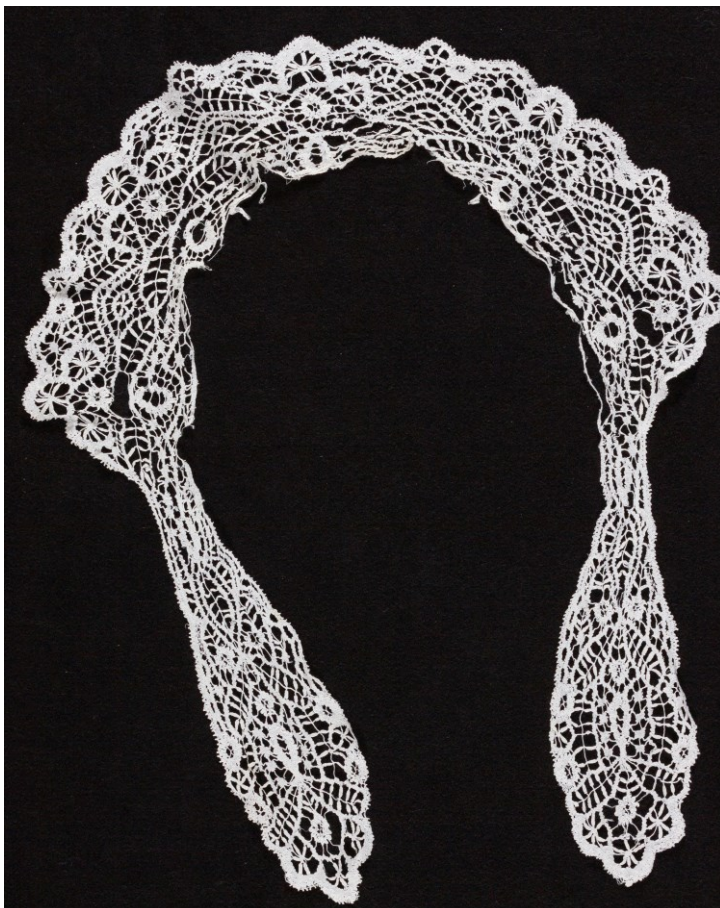
Kuva 33. Puuttuvan sillan korvaava uusi silta.

Kaikkia puuttuvia siltoja ei ole tarpeellista korvata uusilla. Joskus uusi silta kuitenkin tarvitaan, jotta pitsistä saadaan rakenteellisesti kestävämpi tai esteettisesti miellyttävämpi.

6 Käytännön konservointi

6.1 Kohteen kuvaus

Konservoitavaksi valittiin vaaleasta pellavalangasta valmistettu suuri kaulus. Kauluksessa on pitkät liepeet, jotka laskeutuvat niskasta miehustalle (kuva 34). Kauluksen leveys on 41 cm ja pituus 51,5 cm (katso mittapiirros liite 3).

Kuva 34. Pitsikaulus ennen konservointia.

Pitsi on todennäköisesti englantilaista Bedfordshirea, ja se on valmistettu 1800-luvulla. Marjatta Hietaniemi on hankkinut pitsin kokoelmiinsa Italiasta.

6.2 Kuntokartoitus

Pitsi valokuvattiin ja dokumentoitiin ja sille tehtiin kuntokartoitus. Pitsi näytti hyväkuntoiselta ja kesti hyvin käsittelyä, mutta se oli kuitenkin paikoitellen hyvin haurasta. Pitsissä oli runsaasti vauriota erityisesti keskellä sisäreunassa, josta puuttui noin 7 cm pitkä ja noin 0,5 cm leveä osa. Kuvioiden välisiä siltoja oli katkennut monin paikoin. Joistain silloista oli jäljellä vielä osa, mutta monesta kohdasta langat ovat kadonneet kokonaan (kuva 35). Pitsissä oli myös repeämiä, jossa kaksi vierekkäin olevaa liinalyönnillä tehtyä osaa oli irronnut toisistaan tai liinalyönnillä tehty osa oli katkennut.

Kuva 35. Katkenneita siltoja ja muita vaurioita kauluksessa.

Pitsi näytti silmämääräisesti tarkasteltuna puhtailta muutamaa yksittäistä kellerävää tahraa lukuun ottamatta. Kun pitsiä tutkittiin stereomikroskoopilla 16–40-kertaisilla suurennoksilla, siinä näkyi pölyä, vieraita kuituja ja muuta irtolikaa. Kauluksesta löytyi irtonaisia langanpätkiä, jotka ovat luultavasti jääneet, kun kaulus on irrotettu vaatteesta tai näyttelyalustasta. Kauluksessa oli säilytyksen aiheuttamia taitoksia, ja sen vaurioituneet osat olivat kiertyneitä ja rypistyneitä. Kaulus tuntui käsiteltäessä hiukan jäykältä. Pitsejä on perinteisesti pesujen yhteydessä tärkätty, joten se on todennäköistä myös tämän kauluksen kohdalla.

Kauluksesta tehtiin vauriokartta ja mittapiirros. Ne ovat opinnäytetyön liitteinä 2 ja 3.

6.3 Analyysit

Pitsin langasta otettua poikittaisnäytteitä tarkasteltiin läpivalaisumikroskoopilla 400-kertaisella kokonaissuurennoksella, immersioliuoksena käytettiin glyserolia. Kuidussa näkyi selkeitä dislokaatioita, joiden perusteella langan tunnistettiin olevan runkokuitua. Pitsien valmistuksessa yleisimmin käytetty lanka oli ennen 1800-lukua pellava ja muiden runkokuitujen, kuten hampun käyttö oli vähäistä, joten lanka on todennäköisesti pellavaa.

Pitsistä löytyi myös muutamia vanhoja korjauksia. Korjauksissa käytetty lanka tutkittiin läpivalaisumikroskoopilla kuten edellä. Kuitu näytti kierteiseltä, joten se on todennäköisesti puuvillaa.

Pitsissä olevista irrallisista langanpätkistä otettuja poikittaisnäytteitä tarkasteltiin läpivalaisumikroskoopilla 400-kertaisella kokonaissuurenoksella, ja immersio-liuoksena käytettiin glyserolia. Kuitu näytti kierteiseltä, joten se on todennäköisesti puuvillaa.

Kun pitsiä tutkittiin stereomikroskoopilla 16–40-kertaisilla suurennoksilla, sen langat näyttivät litistyneiltä ja toisiinsa liimaantuneilta. Lankojen pinnassa näkyi myös kiiltoa. Tämän perusteella voidaan olettaa, että pitsi on tärkkäyseen käytetyn aineen tunnistamiseksi ei tehty testejä, koska pitsiä ei vesipesty.

6.4 Konservointi

Pitsissä olevat tahrat olivat vaaleita eivätkä ne olleet häiritseviä, joten pitsiä ei vesipesty. Vesipesu on aina riski hyvin vanhoille tekstiileille, erityisesti pellavalle, sillä kosteuden aikaansaama kuitujen turpoaminen ja liikkuminen voivat aiheuttaa kuiduissa peruuttamatonta vahinkoa (Tímár-Balázy & Eastop 2020, 34–35). Pöly ja irtolika vahingoittavat tekstiilejä sekä mekaanisesti että kemiallisesti, ja tämän vuoksi pitsi pintapuhdistettiin imuroimalla se varovasti mikroimurilla stereomikroskoopin alla.

Pitsissä olevat irralliset langanpätkät poistettiin pitsin kuulumattomana. Kauluksessa olevat taitokset ja rypyt oiottiin kosteuskäsittelyn avulla. Kosteuskäsittely tehtiin ultraäänikostuttimella deionisoidulla vedellä. Kostutetun pitsin päälle aseteltiin lasipainot ja sen annettiin kuivua.

Katkenneet sillat, joissa oli vielä jäljellä alkuperäistä pellavalankaa, korjattiin menetelmällä 2, joka on esitelty luvussa 5.2. Menetelmää testattiin ensin eri langoilla. Tukilankana käytettiin kahta eri vahvuista valkoista 100 % puuvillasta valmistettua egyptiläistä puuvillalankaa, joiden vahvuudet olivat tex 170/2 ja tex 90/2. Pykäpistoihin testattiin Stabiltex®:istä vedettyä lankaa, Gütermannin

Skala®-lankaa (tex 80/1) ja organsiinisilkkilangan kahta säiettä. Sekä Skala® että organsiinisilkki sopivat värinsä puolesta hyvin pykäpistoihin, mutta organsiinisilkkiä oli miellyttävämpi ommella. Stabiltex® osoittautui väriltään liian vihertäväksi, joten sitä ei käytetty.

Kokonaan puuttuvia siltoja korvattiin Kurellan teoksesta löytyvällä menetelmällä, joka on esitelty luvussa 5.2. Lankana käytettiin valkoista egyptiläistä puuvillalankaa. Langan paksuus valittiin sen mukaan, mikä sopii parhaiten korjattavaan kohtaan.

Pitsissä olevat muut vauriot, kuten repeämät, jossa kaksi vierekkäin olevaa liinalyönnillä tehtyä osaa oli irronnut toisistaan tai liinalyönnillä tehty osa oli katkenut, tuettiin organsiinisilkkilangalla ommelluilla lyhyillä pistoilla, jotka yhdistivät osat toisiinsa.

Pitsi oli paikoitellen hyvin haurasta, joten sopivia ompeluiden paikkoja joutui usein etsimään melko kaukaa vauriosta, jotta vaurio ei suurenisi. Tämän vuoksi pitsistä korjattiin vain kaikkein näkyvimmit vauriot sekä ne, jotka heikensivät pitsin rakennetta.

Korjatut kohdat kupruilivat sen verran, että niille tehtiin kosteuskäsittely ultraäänikostuttimella deionisoidulla vedellä. Kostutettujen kohtien päälle aseteltiin lasipainot ja pitsin annettiin kuivua. Pitsistä otettiin valokuva, kun se oli konservoitu (kuva 36).

Kuva 36. Kaulus konservoinnin jälkeen.

Konservointitoimenpiteiden jälkeen pitsi näyttää kokonaisuudessaan aiempaa eheämmältä ja on nyt rakenteellisesti kestävämpi. Säilytystä varten hankittiin arkistolaatuinen pahvilaatikko, joka vuorattiin happovapaalla, puskuroimattomalla silkkipaperilla. Pitsi pakattiin laatikkoon ja peitettiin happovapaalla, puskuroimattomalla silkkipaperilla. Pitsiä säilytetään vaakatasossa laatikossa, valolta suojattuna. Säilytystilan lämpötilan olisi hyvä olla $18\pm 2^{\circ}\text{C}$ ja ilman suhteellisen kosteuden $50\pm 5\%$ RH. Nopeita muutoksia lämpötilassa ja ilmankosteudessa tulee välttää. Tekstiili täytyy myös suojata pölyltä, homeelta ja tuhohyönteisiltä. Valaistuksen voimakkuuteen on hyvä kiinnittää huomiota myös näyttelyolosuhteissa, sillä voimakas valo vahingoittaa ja haurastuttaa kuituja.

7 Yhteenveto

”Pitsi on tekstiili, jossa on reikiä, mutta kaikki tekstiilit, joissa on reikiä, eivät ole pitsiä” (Earnshaw 1983, 12).

Pitsi on monipuolinen, koristeellinen kangas, jota on vaikea määritellä. Sen käyttötarkoituksin on toinen kuin muilla tekstiileillä: pitsin ei ole tarkoitus peittää tai lämmittää, vaan koristaa ja korostaa muita kankaita. Niillä on mielenkiintoinen ja kiehtova historia, ja ne olivat merkittävässä roolissa eurooppalaisessa muodissa yli kahdensadan vuoden ajan. Pitsejä on käytetty osoittamaan varallisuutta ja yhteiskunnallista asemaa, ja niiden kauppaa ja käyttöä on säännelty laeilla ja asetuksilla.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on ollut luoda lyhyt katsaus pitsien valmistamisen ja käytön historiaan, kertoa miten pitsejä tunnistetaan ja ajoitetaan sekä tutustua tapoihin, joilla pitsejä, erityisesti guipurepitsejä, konservoidaan. Pitsien konservoinnista on vähän tutkimusta ja artikkeleita, ja se olikin yksi syy aiheen valinnalle.

Aiheeseen on perehdytty tutustumalla kirjallisuuteen ja tutkimalla yksityisen keräilijän Marjatta Hietaniemen kokoelmiin kuuluvia pitsejä. Pitsit ovat aitopitsejä, eli käsin ommellen tai nypläten valmistettuja pitsejä, 1600- ja 1700-luvuilta. Mukaan ei otettu uudempia pitsejä, koska 1800-luvulla pitsejä alettiin valmistaa teollisesti ja niitä on vaikea erottaa käsin valmistetuista pitseistä.

Pitsin tunnistaminen aloitetaan selvittämällä millä tekniikalla se on valmistettu, eli onko pitsi tehty ompelemalla vai nypläämällä. Joidenkin opinnäytetyön pitsien yläreunassa on kapea, nypläten valmistettu kiinnitysreuna, joiden langan materiaali on yhtä lukuun ottamatta puuvillaa. Onkin todennäköistä, että pitsien alkuperäiset kiinnitysreunat ovat rikkoutuneet ja ne on korvattu uusilla. Pitsin käyttötarkoitus on myös voinut muuttua ja reunus on lisätty pitsiin myöhemmin.

Seuraavaksi tarkastellaan pitsin rakennetta ja kuvioita. Joskus pitsin tyyli on helppo tunnistaa jonkin sille ominaisen piirteen, esimerkiksi verkkopohjan rakenteen, perusteella. Pitseistä ei yleensä ole saatavilla tarkkoja taustatietoja ja ne on usein irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan eli tekstiilistä, jota varten ne on alun perin valmistettu, joten valmistuspaikan ja -ajan määrittäminen voi olla hankalaa.

Pitsissä käytetyn langan materiaalin tunnistaminen on myös tärkeä osa pitsin tunnistamista ja auttaa pitsin ajoittamisessa. Yleisin pitsin valmistukseen käytetty materiaali ennen 1800-lukua oli pellava, joten jos pitsin lanka on puuvillaa ja pitsi on valmistettu käsin ompelemalla tai nypläämällä, se on todennäköisesti valmistettu vuoden 1830 jälkeen.

Pitsi on verkkopohjainen tai muuten reiällinen tekstiili, jonka tärkeimpiä ominaisuuksia ovat läpinäkyvyys ja ilmavuus, ja juuri näiden ominaisuuksien takia niitä on vaikea konservoida huomaamattomasti. Tyllikankaalla tukeminen ei sovi kaikille pitseille, ja liimatukikankaan käyttäminen taas tekee pitsistä helposti raskean ja jäykän. Pitsin konservointiin käytettävät menetelmät, joissa ei käytetä tukikangasta, muistuttavatkin parsintaa ja vaativat tekijältään kärsivällisyyttä ja aikaa, mikä rajoittaa niiden käyttöä. Ehkä juuri konservointitoimenpiteiden haastavuuden vuoksi pitsien konservoinnista ei löydy kovin monia tutkimuksia tai artikkeleita, ja erityisen vähän niitä on kirjoitettu guipurepitsien konservoinnista.

Konservoinnin tarkoituksena on tuoda esine lähemmäs ”autenttista” tai ”ideaalista” tilaansa ja mahdollistaa esineen säilyminen mahdollisimman hyväkuntoisena mahdollisimman pitkään. Suurin osa nykypäivään säilyneistä pitseistä on kuitenkin ainoastaan fragmentteja alkuperäisestä, ja niiden autenttista kontekstia tai alkuperää on usein mahdotonta todentaa. Konservattorin onkin konservointitoimenpiteitä suunnitellessaan päätettävä, mikä on se ”ideaalitila”, johon hän haluaa tekstiilin palauttaa, vai onko sellaista edes olemassa. Päätöksiä tehtäessä on myös mietittävä miksi ja kenelle konservointitoimenpiteitä tehdään ja miten heidän toiveensa otetaan huomioon.

Konservoitavaksi valittiin suuri, nypläämällä valmistettu kaulus. Tämä pitsi osoitti, kuinka vaikeaa tyylin tunnistaminen voi olla. Tunnistaminen onnistui lopulta Marjatta Hietaniemen ja hänen asiantuntijaverkostonsa avulla aivan opin- näytetyöprosessin loppupuolella. Pitsi on todennäköisesti englantilaista Bedfordshirea 1800-luvulta.

Kauluksessa oli runsaasti vauriota erityisesti keskellä sisäreunassa, ja siitä löytyi muutamia vanhoja korjauksia, jotka oli tehty puuvillalangalla. Pitsin vaurioita lähdettiin tukemaan menetelmillä, jotka on esitelty luvussa 5.2. Konservointitoimenpiteiden jälkeen pitsi näytti kokonaisuudessaan eheämmältä ja rakenteellisesti kestävämmältä.

Konservointiin käytetyt menetelmät olivat helposti omaksuttavia ja sopivat materiaalit löytyvät muutaman kokeilun jälkeen. Kaulus kesti melko hyvin käsittelyä, mutta pitsi oli paikoitellen hyvin haurasta ja pistojen paikkoja etsiessä joutui noudattamaan suurta varovaisuutta. Osa vaurioista oli myös sellaisia, ettei niiden tukemiseen löytynyt ohjetta tai apua lähdekirjallisuudesta, vaan soveltuvat menetelmät oli kehiteltävä itse.

Kaikki opinnäytetyössä mukana olevat pitsit ja niille tehdyt konservointitoimenpiteet on esitelty liitteessä 6. Opinnäytetyössä esiintyvät keskeisimmät käsitteet on selitetty sanastossa, joka löytyy liitteestä 7.

Lähteet

- Abegg, M. 1998. Apropos patterns for embroidery lace and woven textiles. 2. painos. Riggisberg: Schriften der Abegg-Stiftung.
- Appelbaum, B. 2007. Conservation treatment methodology. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Appelbaum, B. 2018. Preserve, protect, and defend. A practical guide to the care of collections. New York: Barbara Appelbaum Books.
- Boersma, F., Brokenhof A. W., van den Berg, S. & Tegelaers, J. 2007. Unraveling textiles. A handbook for the preservation of textile collections. Lontoo: Archetype Publications.
- Bullock, A-M. 1981. Lace and lace making. Lontoo: B. T. Batsford Ltd.
- Brackenbury, T. 1999. Knitted clothing technology. Bodmin, Cornwall: Blackwell Science.
- Earnshaw, P. 1983. Bobbin and needle laces. Identification and care. Lontoo: B. T. Batsford Ltd.
- Earnshaw, P. 1991. Lace in fashion. From the sixteenth to the twentieth centuries. 2. painos. Guildford: Gorse Publications.
- Earnshaw, P. 1994. The identification of lace. 3. painos. Buckinghamshire: Shire Publications Ltd.
- Earnshaw, P. 1989. Threads of lace. From source to sink. Guildford: Gorse Publications.
- E.C.C.O. Professional Guidelines (II) Code of Ethics. 2003. <https://www.ecco-eu.org/wp-content/uploads/2021/03/ECCO_professional_guidelines_II.pdf> (luettu 13.4.2023).
- Fredriksson, A. 2021. Conservation of lace. To conserve and support guipure lace. Opinnäytetyö. Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård. <<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/69190>> (luettu 6.2.2023).
- Gwynne, J. L. 1997. The illustrated dictionary of lace. Lontoo: B. T. Batsford Ltd.
- Hohti, P. 2022. "Monstrous ruffs" and elegant trimmings: lace and lacemaking in early modern Italy. Cormack, E. & Majer, M. (toim.), Threads of Power: Lace from Textilmuseum of St. Gallen. New Haven: Yale University Press, 69–87.
- Honka-Hallila, H. 2016. Pitsit sukua keskenään. Helsinki: Avain.
- Kraatz, A. 1989. Lace. History and fashion. New York: Rizzoli.

Kurella, E. M. 2001. Anybody can mend lace and linens. Whiting: omakustanne.

Kwaspen, A. & South, K. 2021. Sprang hairnets from the necropolis of Fag el-Gamous in the Fayum, Egypt. Pritchard, F. (toim.): Crafting textiles. Tablet weaving, sprang, lace and other techniques from Bronze Age to the early 17th century. Oxford: Oxbow Books. 85–102.

Landi, S. 1998. The textile conservator's manual. 2. painos. Revised edition. Lontoo: Routledge.

Levey, S. M. 1990. Lace. A history. Lontoo: Victoria & Albert Museum.

Lindfors, V. & Paimela, S-L. 2004. Á la mode. Muodin ja pukeutumisen sanakirja. Helsinki: Otava.

Linnove, A. 1963. Suomalaiset nyplätyt pitsit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnqvist, B. 2008. Vaatteiden valtapeli. Näkymättömän kulttuurianatomia. Helsinki: Schildts.

Muños Viñas, S. 2011. Contemporary theory of conservation. Lontoo: Routledge.

Nutz, B., Case, R. & James, C. 2021. A unique survival: A woman's fifteenth-century headdress from Lengberg Castle, East Tyrol. Pritchard, F. (toim.): Crafting textiles. Tablet weaving, sprang, lace and other techniques from Bronze Age to the early 17th century. Oxford: Oxbow Books. 147–174.

Stang, M. 2002. Spitzen erkennen lernen. Kurs in Rauma vom 15. bis 17. März 2002. Kustantaja tuntematon.

Suomen kielen perussanakirja. 1996. Toinen osa: L-R. Haarala, R. (toim.) 4. painos. Helsinki: Edita.

Teerisuo, I. 1952. Hoida oikein vaatteesi. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Tímár-Balázs, Á & Eastop, D. 2020. Chemical principles of textile conservation. Lontoo: Routledge.

Kuvalähteet

Kuva 1. Erilaisia käsin valmistettuja pitsejä. Yläriivi: virkattu pitsi ja neulottu pitsi; alarivi: makramee ja frivolite eli käpypitsi. Neulottu pitsi <<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/214989>>, makramee <<https://www.finna.fi/Record/hkm.93BDC379-3EC9-48AC-A3A8-7FB8E95069F4?sid=2921535388>> ja frivolite <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Runner_\(ST399\)_-_Tatting_-_MoMu_Antwerp.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Runner_(ST399)_-_Tatting_-_MoMu_Antwerp.jpg)>, (luettu 14.4.2023).

Kuva 2. Muita tekstiilejä, joita voidaan kutsua pitseiksi. Yläriivi: verkkopitsi ja buratto; alarivi: leikekirjonta ja revinnäinen. Verkkopitsi <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:History_of_Lace_-_Figure_003.jpg>, buratto <<https://rundale.net/en/museum/collection/the-tales-of-things/buratto-lace/>>, leikekirjonta <<https://static.punomo.fi/uploads/2017/06/leikekirjonta.jpg>> ja revinnäinen <<https://punomo.fi/kasityotekniikat/kirjontatekniikat-helmitekniikat/revinnaiskirjonta/joutsenon-revinnainen/>> (luettu 14.4.2023).

Kuva 3. Kuva 3. Yksinkertainen ommellen valmistettu kuvio, johon on käytetty kahta erilaista pintakuviota. <<https://www.needlework-tips-and-techniques.com/needle-lace.html>> (luettu 14.4.2023).

Kuva 5. Pitsinnypläyksen peruslyönnit. <<https://www.raumalace.fi/tekniikka/lyonnit/>> (luettu 14.4.2023).

Kuva 6. Lengbergin linnasta löytynyt sprang-tekniikalla valmistettu päähine, jossa ommeltua pitsiä. Beatrix Nutz. Nutz, B., Case, R. & James, C. 2021. A unique survival: A womas's fifteenth-century headdress from Lengberg Castle, East Tyrol. Pritchard, F. (toim.): Crafting textiles. Tablet weaving, sprang, lace and other techniques from Bronze Age to the early 17th century. Oxford: Oxbow Books. Sivun 150.

Kuva 7. Reticella ja punto in aria, molemmat 1600-luvun alusta. Punto in aria <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Strook_met_vogel_en_druiventros_Strook_naaldkant_met_vogel_en_druiventros,_BK-14858.jpg> (luettu 13.4.2023).

Kuva 8. Kaksi sivua mallikirjasta *Le Pompe* vuodelta 1557. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/660611> ja <<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/660625>> (luettu 14.4.2023).

Kuva 9. Pitsinnyplääjä. Wenceslaus Hollarin etsaus vuodelta 1630. <https://hollar.library.utoronto.ca/islandora/object/hollar%3AHollar_k_0653> (luettu 14.4.2023).

Kuva 10. Tummaan, metallilangoilla kirjailtuun pukuun ja suureen, pitseillä koristeltuun myllynkivikaulukseen pukeutunut nainen. Maalaus on 1500- ja 1600-

luvun vaihteesta. < https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Man-ner_of_Isaac_Oliver_-_Portrait_of_a_Lady_Wearing_a_Lace_Mills-tone_Ruff.jpg> (luettu 14.4. 2023).

Kuva 11. Antoon van Dyckin maalaus Henri II de Lorraine, Guisen herttua, vuodelta 1634. Herttuan asussa on pitsiä suuren kauluksen ja mansettien lisäksi myös saappaiden suissa. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ant-honis_van_Dyck_-_Portrait_of_Henri_II_de_Lorraine.jpg> (luettu 14.4.2023).

Kuva 12. Markiisitar Angela Maria Lombardin asussa on runsaasti pitsiä. Hiuksia koristamassa on aikakaudelle tyypillinen fontange. Maalaus on vuodelta 1710. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Italian_-_Portrait_of_the_Mar-chioness_Angela_Maria_Lombardi_-_Walters_37400.jpg> (luettu 14.4.2023).

Kuva 13. Muotokuvassa vuodelta 1742 ovat taulun maalannut Philippe Coypel ja hänen vaimonsa rokokoomuodin mukaisissa asuissa, joissa on runsaasti nyplättyä pitsiä. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_Phi-lippe_Coytel_and_His_Wife,_1742.jpg> (luettu 14.4.2023).

Kuva 17. Kaksi erilaista verkkopohjaa. Vasemmalla nyplätty Valenciennes ja sen 5-reikäinen pohja. Oikealla ommeltu Alençon ja pitsille tyypillinen neliskantinen pohja. Piirroksia <<https://dressandtextilespecialists.org.uk/wp-content/uploads/2021/08/Identifying-Handmade-Lace.pdf>> sivut 31 ja 32 (luettu 10.4.2023).

Kuva 31. Menetelmä 1. <<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/69190>> sivu 59 (luettu 14.4.2023).

Kuva 32. Menetelmä 2. <<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/69190>> sivu 59 (luettu 14.4.2023).

Kuva 58. Pitsinnypläyksen kolme peruslyöntiä. <<https://www.raumalace.fi/kurs-sityot/lyontiharjoitukset-2/>> (luettu 14.4.2023).

Kuva 63. Ommeltu pitsi Italiasta, 1600- ja 1700-lukujen vaihteesta. <<https://collection.cooperhewitt.org/objects/18444691/>> (luettu 14.4.2023).

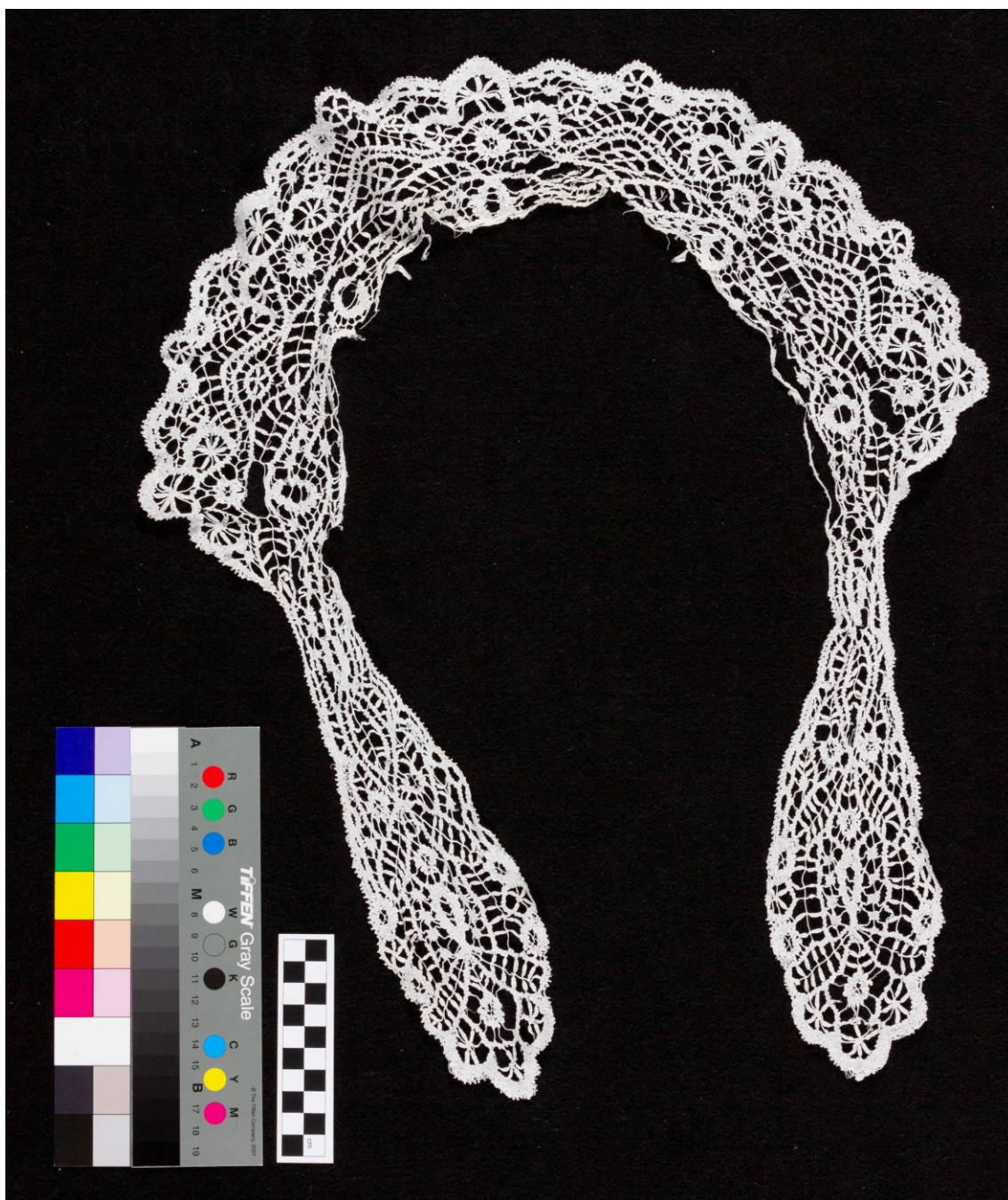
Kuva 64. Silkki- ja metallilangoista valmistettu passementti Italiasta 1600-luvulta. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Passemencie-MET_DP6131.jpg> (luettu 14.4.2023).

Kuva 66. Pitsimalli ”Vastusjärtta”. Perusmallit. Nyplääjät ry.5/1984. Kuvaaja Kristiina Kuisma.

Kuva 67. Erilaisia pykäpistöjä. 1 tavallinen pykäpistö. 2 kierretty pykäpistö. 3 pykäpistorivien muodostama pinta. <<https://dressandtextilespecialists.org.uk/wp-content/uploads/2021/08/Identifying-Handmade-Lace.pdf>> sivu 11 (luettu 14.4.2023).

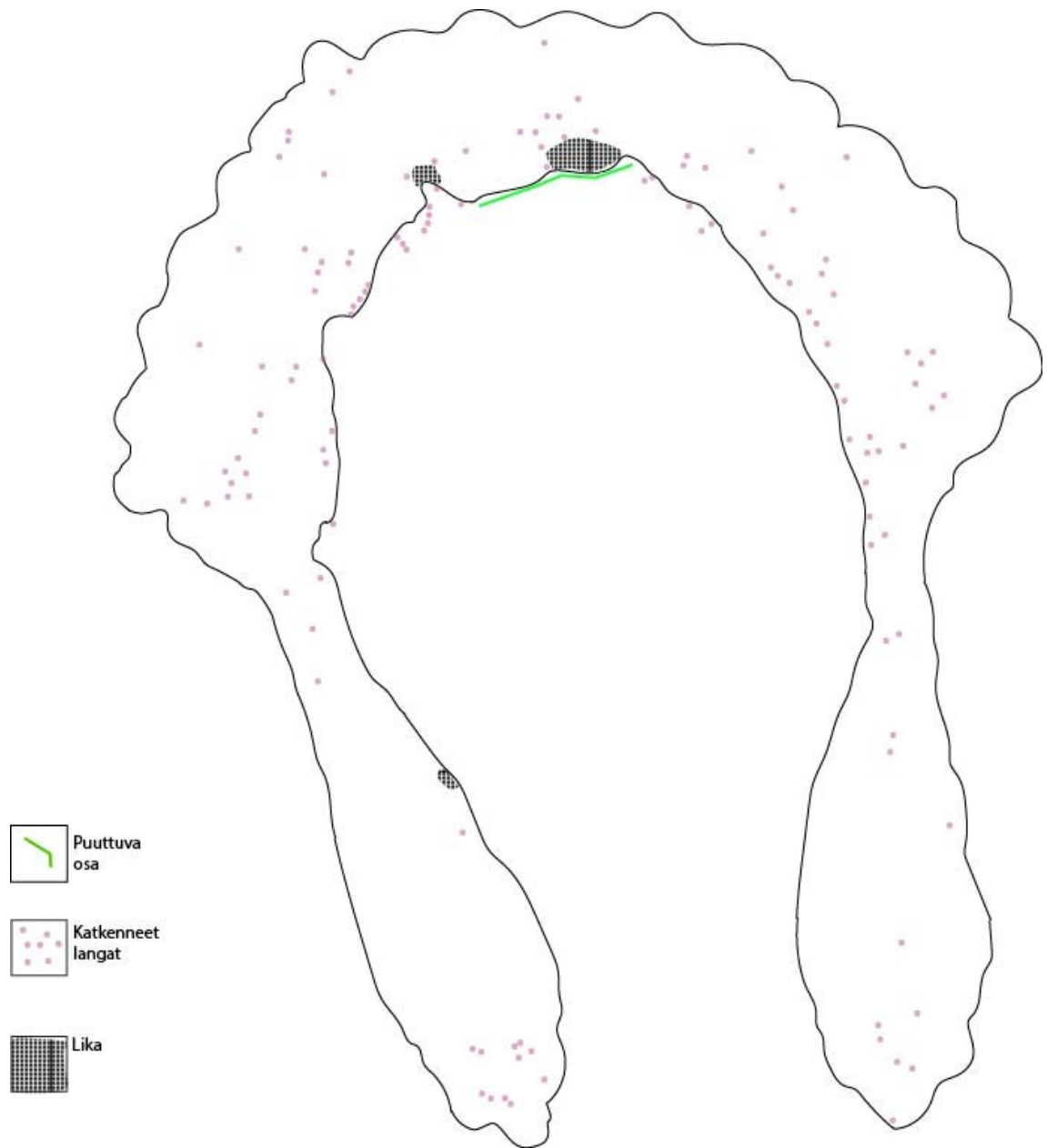
Liitteet

Kaulus ennen konservointia

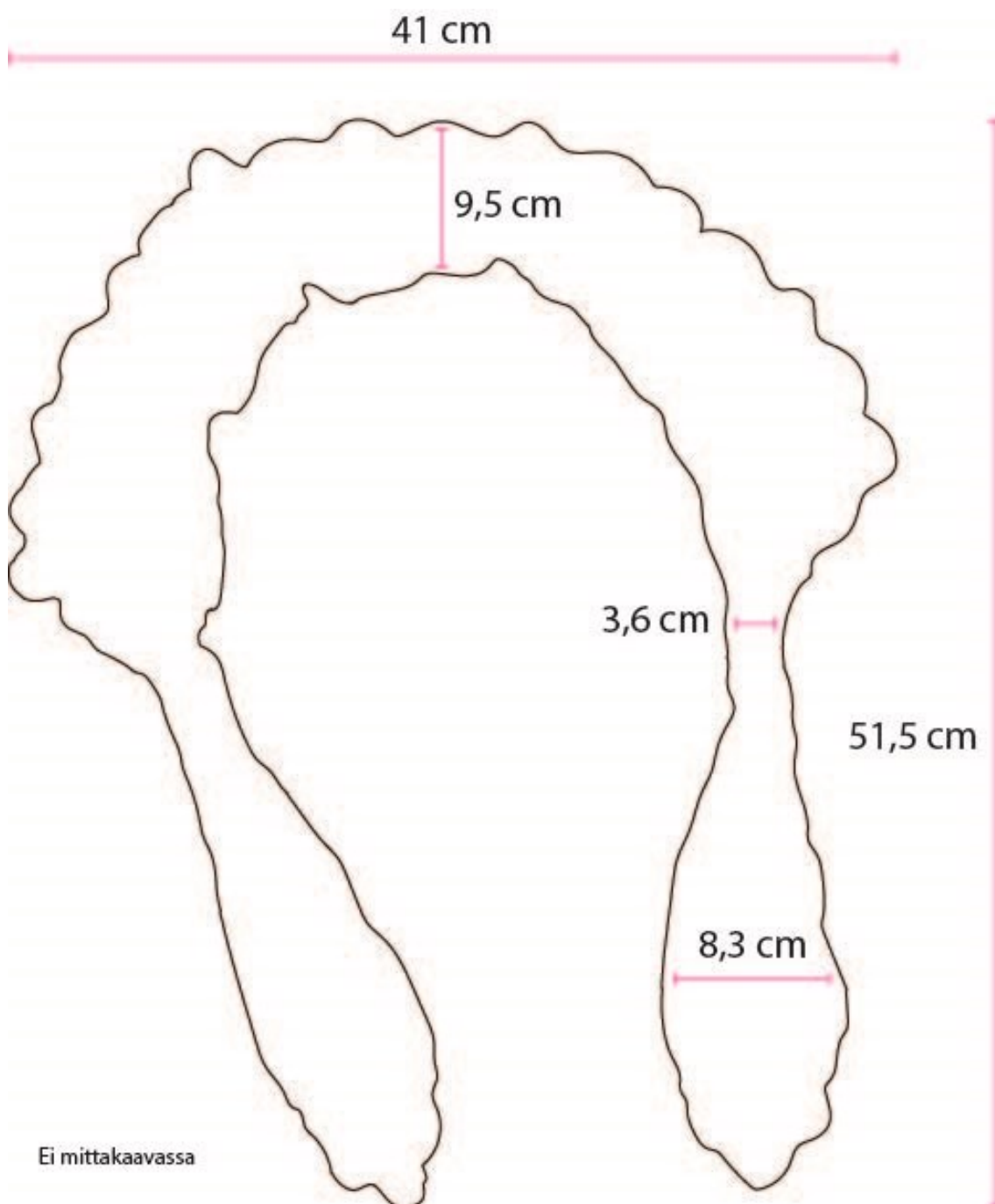
Kuva 37. Kaulus ennen konservointia.

Vauriokartta

Kuva 38. Vauriokartta, kaulus.

Mittapiirros

Kuva 39. Mittapiirros, kaulus.

Kuvat konservoinnin aikana

Kuva 40. Vauriokohta ennen konservointia.

Kuva 41. Vauriokohta konservoinnin jälkeen.

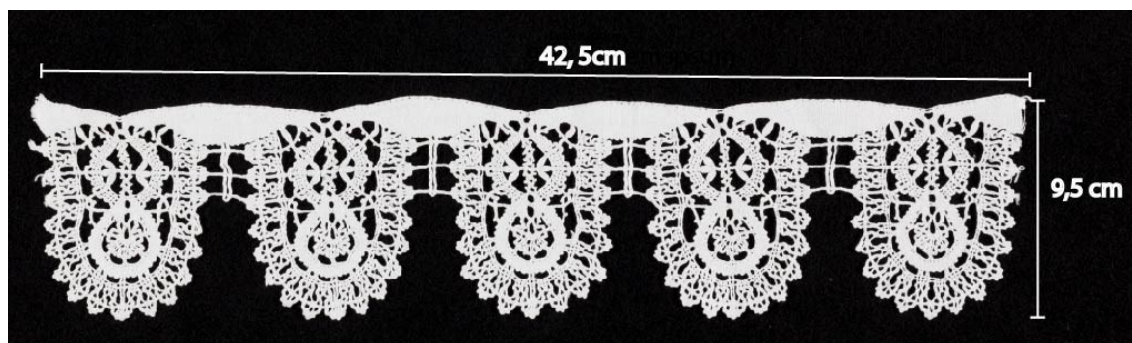
Kaulus konservoinnin jälkeen

Kuva 42. Kaulus konservoinnin jälkeen.

Opinnäytetyön pitsit

Tyyli: Genovalainen pitsi	Valmistusaika ja -paikka: 1600–1620, Italia
-------------------------------------	---

Kuva 43. Genovalainen pitsi.

Valmistustekniikka	Nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre.
Kuvaus	Tukeva, melko paksusta langasta nyplätty jatkuvalankainen pitsi, jonka reunassa on terävät, hammastetut sakarat. Pitsi on ehkä ollut alun perin hihansuun koristeena. Tärkätty. Mitat: 9,5 cm x 42,5 cm.
Kunto	Hyvä.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pinnassa näkyi stereomikroskoopin alla muutama punainen läikkä, jotka saatiin poistettua varovasti raaputtamalla. Pitsi suoristettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi).

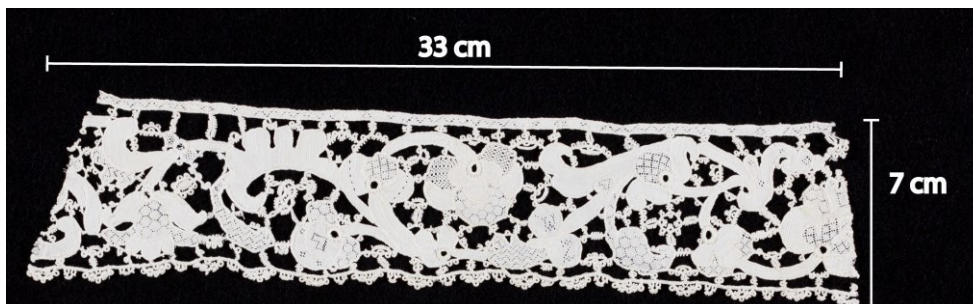
Tyyli: Venetsialainen pitsi	Valmistusaika ja -paikka: 1600-luku, Italia
---------------------------------------	---

Kuva 44. Venetsialainen pitsi.

Valmistustekniikka	Nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre.
Kuvaus	Kapea, kaareva pitsi, jota on ehkä käytetty kauluksena. Pitsi on saattanut olla alun perin suora niin sanottu väli-pitsi, sillä pitsin yläreunassa on 7 noin 1 cm pituista kavennusta, joiden avulla yläreuna on saatu kaartumaan. Pitsin päissä katkenneita langanpätkiä. Mitat: 3 cm x 34 cm.
Kunto	Hyvä.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoritettiin kosteuskäsittelyllä ultraääni-kostuttimella (deionisoitu vesi).

Tyyli: Point de Venise plat	Valmistusaika ja -paikka: 1600-luvun loppupuoli, Italia
---------------------------------------	---

Kuva 45. Point de Venise plat.

Valmistustekniikka	Ommeltu.
Lanka	Pellava, S-kierre.
Kuvaus	<p>Kuviot muodostuvat tiheistä pinnoista ja geometrisistä reikäkuvioista. Kuvioita yhdistävät sillat, jotka on koristeltu silmuin ja kärrynpyöriä muistuttavien silmuryhmin. Kuvioiden reunaan korostaa laanalanka. Pitsi on todennäköisesti aikaisemmin ollut pidempi ja leikattu nykyiseen kokoonsa, sillä kuviot eivät ole reunoilta kokonaisia. Kiinnitysreunassa on katkenneita ompelulangan pätkiä. Tärkätty.</p> <p>Mitat: 7 cm x 33 cm</p>
Kunto	Hyvä.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsit suoristettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi). Ompelulangan pätkät nypittiin pois.

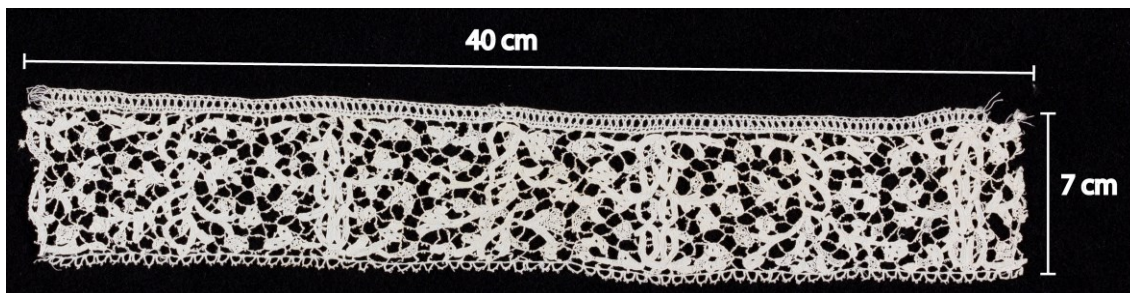
Tyyli: Hollantilainen pitsi	Valmistusaika ja -paikka: 1600-luku, Hollanti
---------------------------------------	---

Kuva 46. Hollantilainen pitsi.

Valmistustekniikka	Ommeltu. Kiinnitysreuna nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre.
Kuvaus	Tiheä pitsi, jonka kukkakuvioita korostavat laanalangat. Pitsi on todennäköisesti ollut hihansuussa rannekeena, sillä siinä on oikeassa päässä oikealla puolella kaksi kangaspäällysteistä pientä nappia ja vasemmassa nurjalla kaksi napinläpipistoilla päällystettyä silmua. Tärkätty. Kiinnitysreunan leveys 3 mm. Mitat: 3 cm x 24 cm.
Kunto	Hyvä. Vaurioita kiinnitysreunassa.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoritettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi).

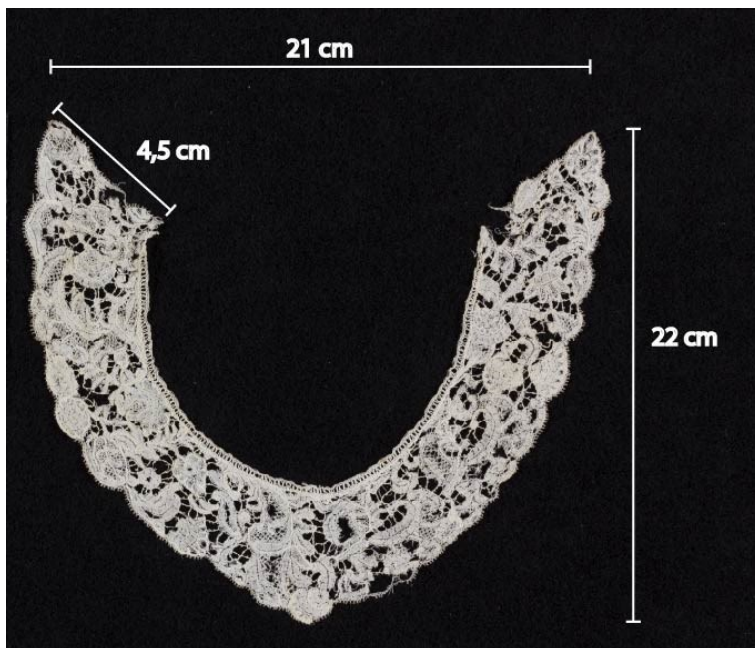
Tyyli: Coralline	Valmistusaika ja -paikka: 1600-luvun loppupuoli, Italia
----------------------------	---

Kuva 47. Coralline.

Valmistustekniikka	Ommeltu. Kiinnitysreuna nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre. Kiinnitysreuna: puuvilla.
Kuvaus	Kuviot yksinkertaisia ja nauhamaisia. Mahdollisesti leikattu isommasta pitsistä, sillä reunat on leikattu. Nyplätty kiinnitysreuna, joka on todennäköisesti lisätty myöhemmin, sillä sen lanka on puuvillaa. Kiinnitysreunan leveys 7 mm. Mitat: 7 cm x 40 cm.
Kunto	Hyvä.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoritettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi).

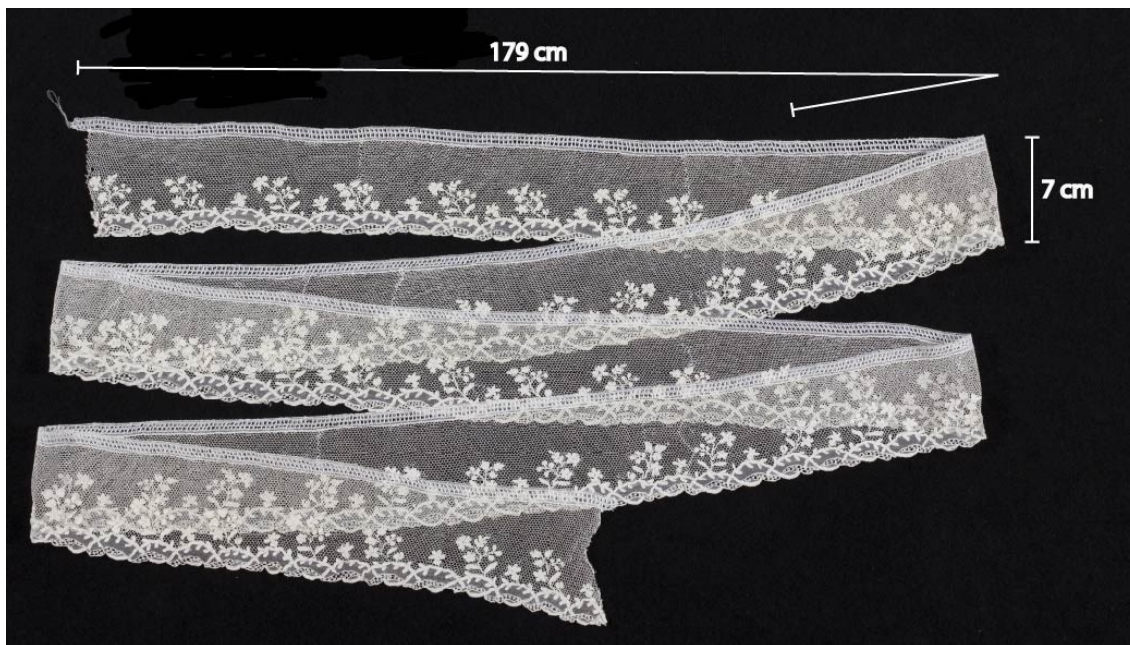
Tyyli: Flaamilainen pitsi	Valmistusaika ja -paikka: 1700-luvun alku, Hollanti(?)
-------------------------------------	--

Kuva 48. Flaamilainen pitsi.

Valmistustekniikka	Nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre. Kiinnitysreuna: puuvilla.
Kuvaus	Kaulus. Kukkakuviota, joissa on erilaisia koristetytteitä ja jotka on yhdistetty toisiinsa silloilla. Kiinnitysreuna todennäköisesti lisätty myöhemmin, sillä sen lanka on puuvillaa. Kiinnitysreunan leveys 4 mm. Mitat: leveys 4,5 cm, 21 cm x 22 cm.
Kunto	Melko hyvä. Pitsi on revennyt keskeltä alareunasta ja molemmista päistä. Muutamia kuvioita yhdistävät sillat ovat katkenneet.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoristettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi).

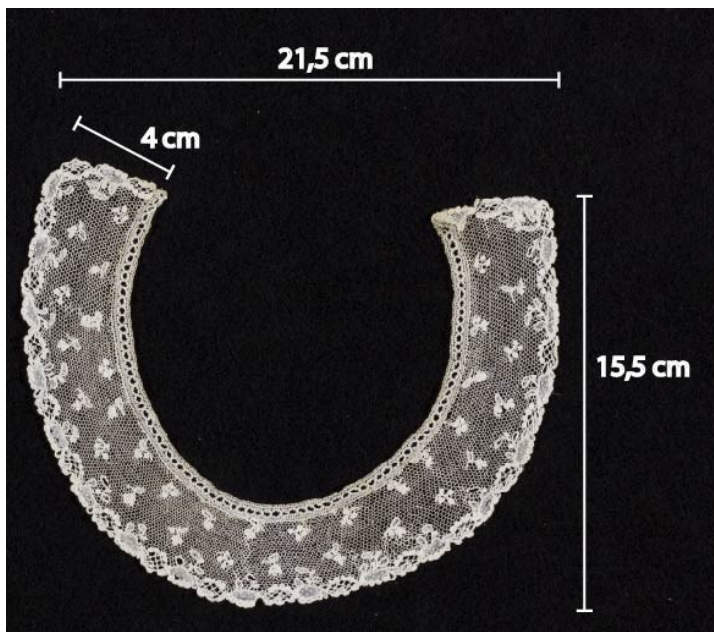
Tyyli: Argentan	Valmistusaika ja -paikka: 1700-luku, Ranska
---------------------------	---

Kuva 49. Argentan.

Valmistustekniikka	Ommeltu. Kiinnitysreuna nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre. Kiinnitysreuna: puuvilla.
Kuvaus	Pitkä pitsi, ollut todennäköisesti reu- nuspitsi. Pieniä ommeltuja kukkia verkkopohjalla. Kiinnitysreuna on to- dennäköisesti lisätty myöhemmin, sillä sen lanka on puuvillaa. Kiinnitys- reunan leveys 1 cm. Mitat: 7,5 cm x 179 cm.
Kunto	Hyvä. Pitsin verkkopohjassa näkyvät ai- kaisempia korjauksia.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suo- ristettiin kosteuskäsittelyllä ultraääni- kostuttimella (deionisoitu vesi).

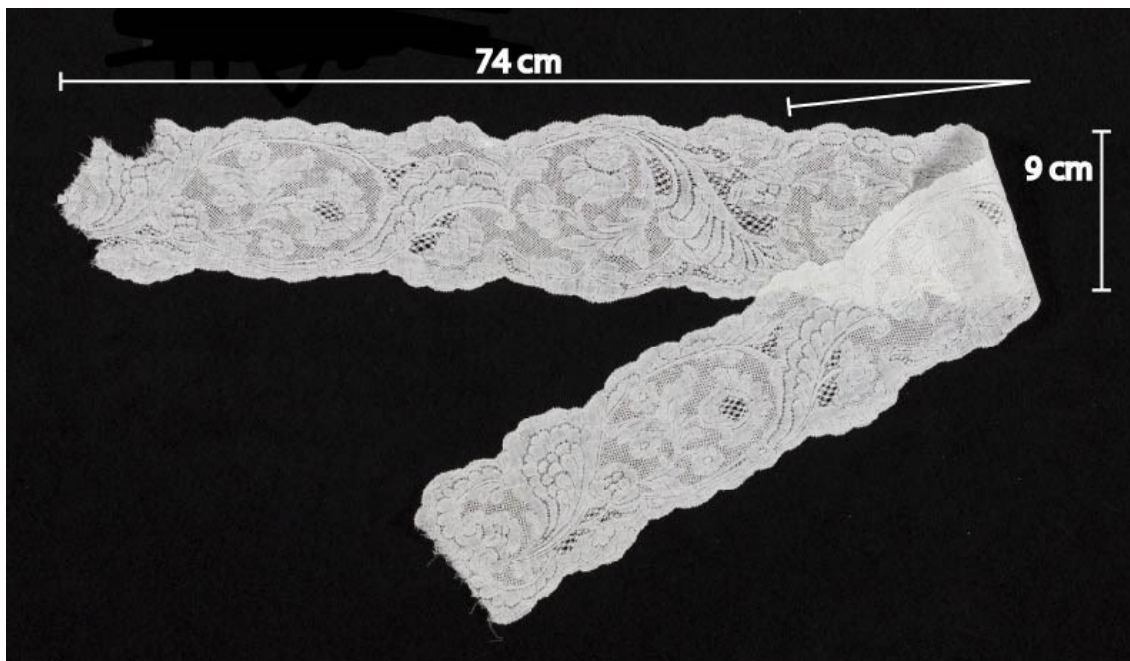
Tyyli: Alençon	Valmistusaika ja -paikka: 1720-luvun jälkeen, Ranska
--------------------------	--

Kuva 50. Alençon.

Valmistustekniikka	Ommeltu. Kiinnitysreuna nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre. Kiinnitysreuna: puuvillaa.
Kuvaus	Irtokaulus. Kauluksen toisessa päässä painonappi, jossa vihreää korroosiota. Kiinnitysreuna todennäköisesti lisätty myöhemmin, sillä sen lanka on puuvillaa. Kiinnitysreunan leveys 8 mm. Mitat: 4 cm x 21,5 cm x 15,5 cm.
Kunto	Hyvä. Pitsin verkkopohjassa on aiempia vaurioita, jotka on korjattu.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoristettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi). Painonapin puolikas poistettiin.

Tyyli: Valenciennes	Valmistusaika ja -paikka: 1700-luku, Ranska
-------------------------------	---

Kuva 51. Valenciennes.

Valmistustekniikka	Nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre.
Kuvaus	<p>Erittäin ohuesta langasta valmistettu pitsi, jossa kukkakuvioita ja erilaisia koristäyhteitä. Valmistettu kahdesta palasta, sauma kulkee pitsin keskellä. Pitsin toinen reuna on rikkonainen.</p> <p>Mitat: 9 cm x 74 cm.</p>
Kunto	Hyvä.
Konservointitoimenpiteet	<p>Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoritettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi).</p>

Tyyli: Nyplätty pitsi, ehkä Bedfordshire	Valmistusaika ja -paikka: 1800-luku
--	---

Kuva 52. Italialainen nyplätty pitsi.

Valmistustekniikka	Nyplätty.
Lanka	Pellava, S-kierre.
Kuvaus	Suuri kaulus. Liinalyönnillä tehty polveileva reuna ja lehtimäisesti aseteltuja manteleita. Pitsin reunoissa keskellä ompelulangan pätkiä. Mitat: 41 cm x 51,5 cm
Kunto	Runsaasti vaurioita. Kauluksen keskikohdasta sisäreunasta puuttuu noin 10 cm x 0,5 cm kokoinen pala. Lanka on paikoitellen hyvin haurasta. Muutamia kellertäviä likäläikkiä.
Konservointitoimenpiteet	Pintapuhdistus tehtiin imuroimalla pitsi varovasti mikroimurilla. Pitsi suoritettiin kosteuskäsittelyllä ultraäänikostuttimella (deionisoitu vesi). Vauriot tuettiin ompelemalla (katso luku 6).

Sanasto

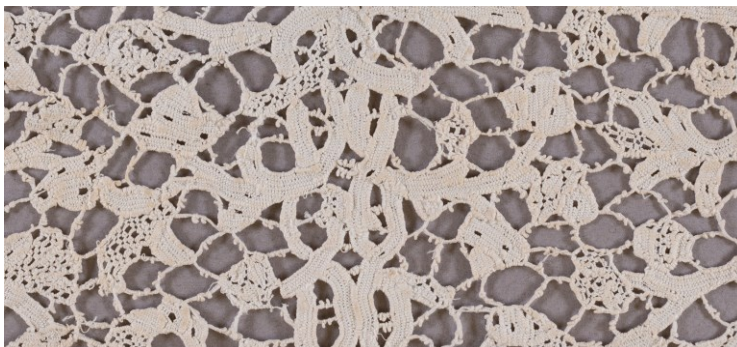
aitopitsi Käsin valmistettu ommeltu tai nyplätty pitsi.

brides picoteés (nyplätty pitsi) Sillassa on silmuja vain toisella puolella. Tämä on flaamilaisen pitsin erityispiirre.

Kuva 53. Brides picoteés.

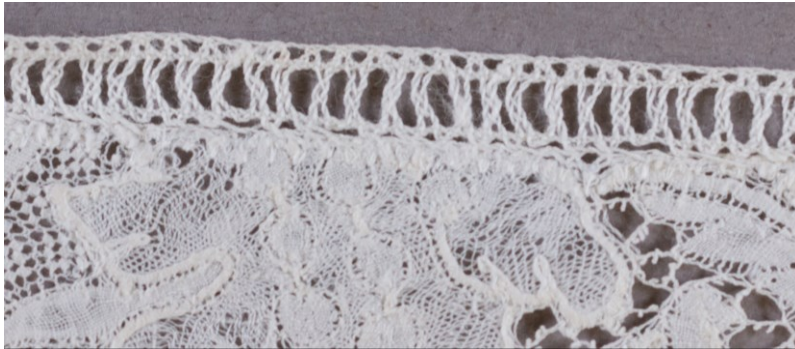
guipurepitsi Pitsi, jossa kuviot yhdistyvät toisiinsa *silloilla*, vrt. *verkkopitsi*.

Kuva 54. Guipurepitsi.

jatkuvalankainen pitsi (nyplätty pitsi) Pitsin kaikki osat on tehty yhdellä kertaa, vrt. *palapitsi*.

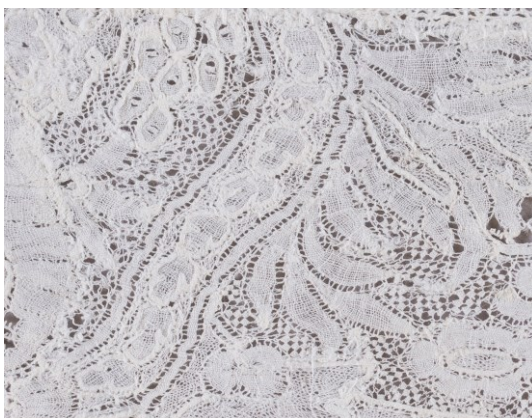
kiinnitysreuna Reiällinen, usein nyplätty kapea reuna, josta pitsi kiinnitetään tekstiiliin. Kiinnitysreuna voidaan nyplätä samaan aikaan muun pitsin kanssa tai valmistaa erikseen ja ommella paikoilleen.

Kuva 55. Nyplätty kiinnitysreuna.

kokolyönti katso *lyönnit*

koristetäyte (nyplätty pitsi) Kuvioiden sisällä tai välissä oleva täytekuvio, joka poikkeaa varsinaisesta pohjasta. Samassa pitsissä voi olla erilaisia koristetäyteitä

Kuva 56. Koristetäyte.

korostuslanka katso. *laanalanka*

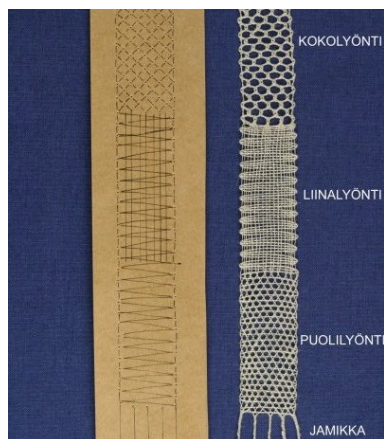
laanalanka (nyplätty pitsi, ommeltu pitsi) Kuvion reunaan lisätty lanka, joka korostaa kuviota ja tekee siitä kolmiulotteisen. Ommelluissa pitseissä laanalanka, tai joskus useamman langan nippu, on päällystetty pykäpistoilla ja siinä saattaa olla koristeena pieniä silmuja.

Kuva 57. Laanalanka.

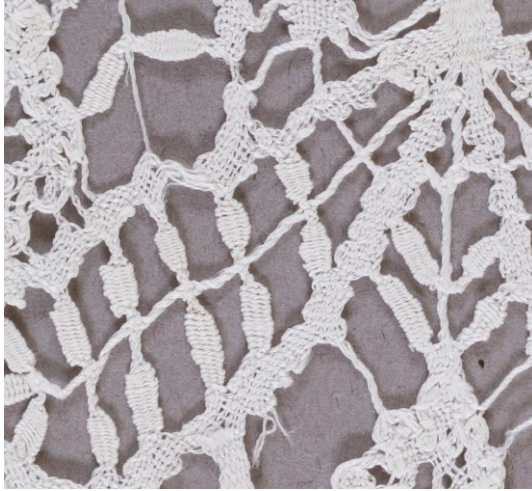
liinalyönti katso *lyönnit*

lyönnit (nyplätty pitsi) yleisimmät nypläyksessä käytettävät lyönnit ovat liinalyönti, kokolyönti ja puolilyönti

Kuva 58. Pitsinnypläyksen kolme peruslyöntiä.

manteli (nyplätty pitsi) Soikea tai suorakaiteen muotoinen tiivis kuvio.

Kuva 59. Nyplättyjä manteleita.

monilankainen pitsi (nyplätty pitsi) Pitsin kuviot tehdään samanaikaisesti usealla langalla.

nypylä myös: nappula (nyplätty pitsi) Puupuola, jonka ympärille nypläyksessä käytettävä lanka kierretään. Nypylöitä voidaan valmistaa myös muista materiaaleista, esimerkiksi aikaisemmin luusta ja nykyään muovista.

Kuva 60. Puisia Orimattilan Heinämaan nypylöitä.

nyplätty pitsi *Monilankainen* pitsi, jota valmistetaan *nypylöillä* nyplästyynyn päällä. Malli, jonka mukaan pitsi tehdään, kiinnitetään nyplästyynyssä olevaan rullaan. Nypylöihin kierretyt langat kiinnitetään nuppineulojen avulla pareittain malliin. Nypylöitä on työssä vähintään kuusi eli kolme paria, mutta isoissa ja monimutkaisissa pitseissä nypylöitä voi olla useita satoja. Lankoja siirrellään nypylöiden avulla toistensa yli joko ristiin tai kiertäen käyttäen kolmea peruslyöntiä, jotka ovat *kokolyönti*, *liinalyönti* ja *puolilyönti* (katso *lyönnit*).

Kuva 61. Nyplätty pitsi.

nyplästyyny (nyplätty pitsi) Tyyny, joka päällä pitsiä nyplätään. Tyyny on yleensä puolipyöreä ja siinä on kolo rullalle, johon pitsimalli kiinnitetään. Tyyny voi olla myös täysin pyöreä, jolloin sitä kutsutaan nypläyslimpuksi.

Kuva 62. Puolipyöreä raumalainen nyplästyyny.

ommeltu pitsi *Yksilankainen* pitsi, jota valmistetaan neulalla ja yhdellä langalla. Paperille (tai aiemmin pergamentille) piirretty malli ommellaan kankaalle, ja kak-sinkertainen *tukilanka* harsitaan kuvion ääriviivojen mukaan kiinni kankaaseen. Tukilankojen väliin ommellaan pykäpistoja, jotka erilaisina ryhminä muodostavat erilaisia pintoja. Kuvion reunat päällystetään pykäpistoilla. Jos kuvion reunaa halutaan korostaa, voidaan tukilangan päälle asetella *laanalanka* ennen pykä-pistojen ompelemista. Lopuksi kuvio ratkotaan irti kankaasta. Yksittäisiä kuvioita yhdistelemällä saadaan aikaan isompi pitsi.

Kuva 63. Ommeltu pitsi Italiasta, 1600- ja 1700-lukujen vaihteesta.

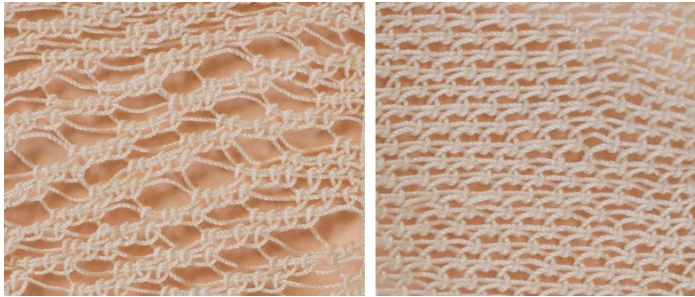
palapitsi Pitsin kuviot valmistetaan erikseen ja liitetään yhteen joko *silloilla* tai *verkkopohjalla*.

passementti Punos, nyöri tai tupsu, joka on valmistettu kiertämällä tai puno-malla esimerkiksi villa-, silkki- tai metallilangasta.

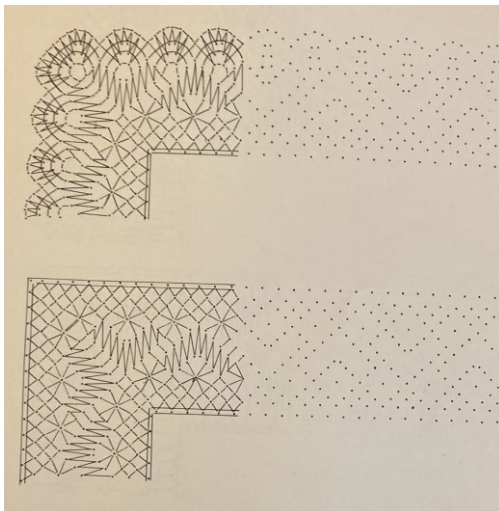
Kuva 64. Silkki- ja metallilangoista valmistettu passementti Italiasta 1600-luvulta.

pintakuvio (ommeltu pitsi) Pykäpistoryhmien muodostama kuviopinta.

Kuva 65. Kaksi erilaista pintakuviota.

pitsimalli Ohje, jonka mukaan valmistetaan pitsiä.

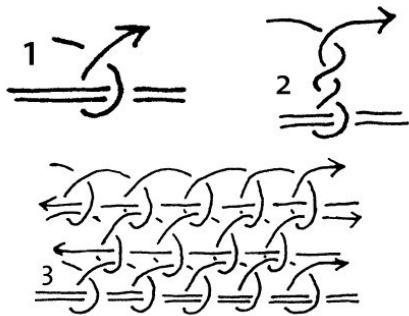

Kuva 66. Pitsimalli ”Vastusjärtta”.

pitsityyli Määrittää tyypilliset piirteet, joista pitsin voi tunnistaa edustavan jokin pitsityyliä.

puolilyönti katso *lyönnit*

pykäpisto (ommeltu pitsi) Pisto, jolla valmistetaan ommeltua pitsiä

Kuva 67. Erilaisia pykápistoja. 1 tavallinen pykápisto. 2 kierretty pykápisto. 3 pykápistorivien muodostama pinta.

silta Pitsin kuvioita yhdistävä lanka tai lankaryhmä. Silta voi olla esim. yksinkertainen, palmikoitu, kierteinen, päällystetty napinläpipistoilla tai koristeellinen.

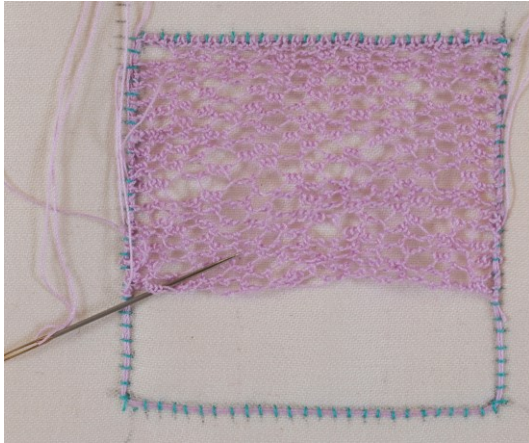
Kuva 68. Silmuin koristeltuja siltoja nyplätyssä pitsissä.

silmu *Siltoja ja laanalankoja* voidaan koristella silmuilla.

Kuva 69. Siltoja ja alareunan tukilanka, jotka on koristeltu erilaisilla silmuilla.

tukilanka (ommeltu pitsi) Kaksinkertainen lanka, joka harsitaan kiinni kankaalle mallin ääri viivojen mukaan. Näiden tukilankojen väliin ommellaan pistot, jotka muodostavat pitsin kuviot.

Kuva 70. Kuviota reunustava tukilanka.

verkkopohjainen pitsi Pitsi, jossa kuvioita yhdistää verkkomainen rakenne, vrt. *guipurepitsi*.

Kuva 71. Verkkopohja ommellussa pitsissä.

yksilankainen pitsi Pitsin kuviot tehdään yhdellä langalla, esim. *ommeltu pitsi*.